

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

SOMOGYI ANTAL
MISTRAL—IJJAS
BARTA ISTVÁN
TOLDALAGI PÁL
POSSONYI LÁSZLÓ
VÁROSI ISTVÁN
RADÓ POLIKÁRP
MIHELICS VID

írásai

1951 OKTÓBER

TARTALOM

	Oldal
Somogyi Antal: Az Egyház művészete ma	505
Mistral: A „Mireio“ első énekéből (Ijjas Antal fordítása)	515
Barta István: A' Zriniász vagy az ostromlott sziget	521
Toldalagi Pál: Ó, Istenem, be szörnyű az (Vers)	529
Posszonyi László: Irgalom (Elbeszélés)	530
Városi István: Hat szonett a Dunáról (Versek)	539

SZEMLE

Radó Polikárp: A Szentolvasó eredete	542
Ö. A.: Az élet előfeltételei az égitesteken	545
A liturgia és a népnyelv	549
Eszmék és tények (Mihelics Vid kulturális szemléje)	553

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor.

Főmunkatársak: Mihelics Vid és Rónay György.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzi meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: egy évre 44 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

AZ EGYHÁZ MŰVÉSZETE MA

Recedant vetera, nova sint omnia,
corda, voces et opera.
Tűnjék el, ami mult, éledjen újra mind,
Szívünk, szavunk és tetteink.

Aquinoi Sz. Tamás

A korszerű egyházművészet kérdéseiről évtizedek óta élénk vita folyik. Nem szabad ezen csodálkoznunk, ha meggondoljuk, hogy a világtörténelem egyik legnagyobb korszakában élünk s meg kell birkoznunk mindazzal a szellemi életben zajló válsággal, amivel az új korszak kialakulása jár. Az Egyház pedig mindig együtt élt és él korával, hiszen örök és változatlan hivatása, hogy minden korok gyermekeinek lelkét krisztusivá formálja. Ez az állandó változás közt változatlan hivatás a kegyelmi élet közlésén és ápolásán túl, illetőleg azazal egyidejűleg és attól elválaszthatatlanul azt is jelenti, hogy a hívek szellemi kulturájának arculatában is ki kell rajzolódniuk a krisztusi vonásoknak, mégpedig nem valami előre eltervezett program végrehajtásának formájában, hanem különösen a művészet területén — a szellemet kifejező forma alkotására kényszerítő élettörvény természetes folyamánként. Egyszerűen kifejezve: az Egyház életének művészetben is ki kell virágoznia, mert a művészet is hozzátartozik a lélek életének teljességéhez. Hogy ez a tétel az európai kultúra történetében mily ragyogóan beigazolódott, nem kell külön magyaráznunk. Annál inkább tisztázásra szorul még mindig az a kérdés, mily út vezet ahhoz a mai egyházművészethez, mely méltó az elmúlt korok nagy művészetéhez.

Az alapvető elv, amit e kérdés eldöntésében szem előtt kell tartanunk az, hogy az egyházművészet csak az Egyház művészete lehet. Ha talán játéknak látszik is, érdemes a szavakat így megforgatni s ezzel értelmüket kiemelni és tudatosítani, mert minden zavar fogalomzavarral kezdődik, viszont a dolgok is rendbejönnek, ha a szavak értelme tisztázódik.

Kétségtelen, hogy az Egyház értelme és célja nem lehet más, mint az a küldetés, amelynek szolgálatára Krisztus rendelte. E cél szolgálatába kell beilleszkesznie művészetének is. Hogy ebben a szolgálatban nemhogy nem alacsonyodik le a művészet, hanem felmagasztosul, azt minden elméleti okoskodásnál világosabban bizonyítja a katolikus művészet története. Köteteket lehetne írni arról, hogy mit köszönhet a művészet az Egyháznak, de arról is, hogy mit köszönhet az Egyház a művészetnek. Am ez a beállítás csak mellékvágányra terelné a kérdést. Egyház és művészet viszonya nem lehet valami kölcsönös megegyezés mindkét fél érdekeit érvényesítő igazságos alku alapján. Sem az Egyháznak nem kell megalkudnia a művészettel, sem a művészetnek az Egyházzal, egyáltalában nem lehet szó két félről, hanem csak arról az

egyetlen keresztény szellemről, amely egy és oszthatatlan életében ugyanolyan természetesen termi meg művészetét, mint amily magától értető-dően alkotja meg jogrendszerét és intézményeit.

Hiba az, ha akár az Egyház képviselői a művészetet nélkülözhető, bár kívánatos külső dísznek tartják csak, vagy valami előkelő mecenás szerepében kívánnak tetszelegni, akár ha a művészek az Egyháztól a művészetek „pártolását” várják. A művészetet nem pártolni, hanem szeretni, értékelni kell és élni kell vele. Amikor pedig a művészetek támogatásáról beszélnek, már baj van a szellemi kultúra körül, mert az annak a jele, hogy abban a közösségben, amelyben a művészet támogatásra szorul, a szellemi értékeket igénylő és alkotó erő fogyatkozóban van. Az Egyház számára a művészetek „pártolása” nem „előkelő” társadalmi szerepből folyó kötelezettség, hanem mint már említettük, küldetésének folyamánya, lelki szükséglet, a vallás kulturát alkotó erejének spontán megnyilatkozása.

A gyakorlatban ez annyit jelent, hogy az Egyház feladata — hivatása a hívek életének megszentelése lévén — elsősorban a vallásos élet legelső parancsolatának teljesítése, az Isten imádása, az ünnepek közös istentiszteletének rendezése, e feladat megoldásával pedig elválaszthatatlanul együtt jár az istentisztelet megszentelt helyének, a templomnak művészete. A templom természetesen nem a művészet révén, hanem a felszentelés által lesz szent hely, de szent voltának méltó megnyilatkozása és kifejezése lélekemelő megjelenésében már olyan feladat, amit a művészetnek kell megoldania. A szentelést az Egyház végzi, a szent hely szent jellegét revaláló művészi forma viszont az alkotó művész lelkében alakul és virágzik ki abból az élményből, amit a templom rendeltetése az ő számára jelent. A katolikus templom rendeltetését pedig egész természetesen nem a művész, hanem az Egyház határozza meg, azért teljes értékű egyházművészeti alkotás csak akkor jön létre, ha az Egyház szelleméből születik meg a művész lelkében, vagyis ha az egyházművészet valóban az Egyház művészete.

Ennek az elvnek hangsúlyozására azért van szükség, mert elhanyagolása akár a megbízást adó egyháziak, akár a művész részéről könnyen eltévelyedésekre vezet. Ha ilyesmi nem fordult volna elő a múltban s nem volna lehetséges a jelenben, nem volna értelmük azoknak az előírásoknak, melyeknek megtartását az Egyház szorgalmazta és szorgalmazza. Mind a megbízást adó egyháziak, mind a művészek csak nyerne vele, ha elmélyednek ezeknek a hivatalos előadásoknak a tanulmányozásában.

Hiba volna ezzel kapcsolatban a művészet szabadságának veszélyeztetését emlegetni. Erről csak akkor volna szó, ha a megbízó nemcsak a feladatot határozná meg, hanem a feladat művészi megoldásának módját is előírná. Ez természetesen nem vezethet jóra. A művész, ki művészetéből él, kényszerhelyzetben vállalja a legképtelenebb feladatot is és elszenvedi a munkáltató diktátumát, de művén meg fog látszani a kényszerdedtség. Természetesen ez nem jelenti azt, mintha nem lehetne tisztán formai kérdéseket is megvitatni a művésszel. De erre csak

az a megbízó vállalkozhatik a műalkotás kára nélkül, akiben magában is van művészi tehetség és alapos tájékozottsággal rendelkezik az ilyen kérdésekben. Akiben pedig ez megvan, nagyon is tudja tisztelni a művész egyéniségét, mert tudja, hogy éppen az egyéni sajátosságok és képességek legteljesebb érvényesülésétől várhatja az elérhető legjobb művet.

Am az a megbízó is, akiben nincsen még szunnyadó állapotban sem művészi alkotó tehetség, igen nagy segítségére lehet a művésznek azzal, ha magát a feladatot tudja úgy ismertetni, hogy attól tüzet fogjon a művész képzelete. Mondja meg, mit vár építendő templomától, milyen értelmet látna szívesen kisugározni valamely bibliai esemény, példabeszéd vagy szent történet ábrázolásából, mi az a vallásos érték, amiért egyik vagy másik szentnek szobrát kívánja felállítani templomában. Hogy mi építhető, festhető, faragható meg — mit lehet elmondani az építészet, festészet vagy szobrászat nyelvén, annak megállapítását már bízza a művész döntésére. Nem helyeselhető az olyanfajta építészeti szimbolika, mint például az a néhány eset a gótika korából, amikor a keresztalaprakon épült templom szentélye elhajlik a főhajó tengelyétől azért, mert Krisztus is lehajtotta fejét, mikor értünk meghalt a kereszten. Hisz ha még meg is magyarázzák ezt az építészettel tolmácsolni kívánt egyáltalában nem építészeti gondolatot, akkor sem Krisztus halálának emléke töltené el a szemlélő lelkét, hanem az a kellemetlen érzés, amit a szentély elferdülése az épület hosszanti és urlakodó tengelyétől szükségképen okoz. Hasonlóképpen nem lehet képhe szerkeszteni különböző események vagy jelenetek gondolati összefüggését, vagy egy prédikáció buzgó intelmeit és üdvös buzdításait.¹ Mindennek eredménye csak zavaros látvány lehet.

Amennyire szükséges, hogy a megbízás tartsa tiszteletben a művészet határait s ne kontárkodjék ott, ahol a művészt illeti a szó, éppen olyan szükséges az is, hogy a művész ne kontárkodjék bele a teológiába, ne akarjon feltűnni egyéni bibliamagyarázatával, ne legyen külön véleménye Krisztusról és szentjeiről, hanem ragaszkodik a katolikus hit tanításaihoz. Ha az Egyház tanítását megismeri, abban több inspirációt talál művészetéhez, mint az attól eltérő — legtöbbször torzító — különvélemények akármelyikében. (Ez a torzítás nemcsak a hitetlen, hanem a hívő elképzelésében is előfordulhat. Az emberi gyarlóság velejárója, hogy a vallásos életben is találkozunk oly jelenségekkel, melyeknek a művészet területén a giccs felel meg.)

A katolikus templom művészetete inspirációját csak a katolikus hitből merítheti. Nem tehet mást, mert hisz az istentisztelet, mely a templomban folyik le, nem más, mint e hit megélésének ünnepe. Ebbe az ünnepbe kapcsolódik bele a lélekemelő és lélekformáló hatásával az az egyházművészet, mely méltó erre a névre.

Bármennyire el is sorvad a rohanó élet más területein a mélyebb értelmű művészet iránt az érdeklődés, az Egyház soha le nem mondhat

¹ Még Raffael remekeiben, az Athéni iskolában és a Disputában sem tényezője a művészi hatásnak az az elméleti elgondolás, amit a művész témául kapott, mégpedig egyszerűen azért, mert értekezést még egy Raffael sem tud festeni.

művészetéről. És kétségtelen, hogy az Egyházban ma is eleven a művészet igénylése. Azon viszont nem szabad csodálkoznunk, hogy ez az igény nem mozog mindig a kívánatos színvonalon és a maga kielégítésére nem mindig találja meg a célravezető helyes utat, mert hiszen nemcsak a hívek, hanem a papok, sőt a főpapok is korunk gyermekei. Abban is, hogy egy részük elutasítja, a másik elismeri a ma művészetét. A helyzet tisztulásának legnagyobb akadálya azonban az, hogy akár elútasítják, akár kívánatosnak tartják a korszerű egyházművészetet, a művészetben — régiben vagy újban — a legtöbben valami fétis-szerű dolgot látnak: román, gót, barokk vagy modern művészetért rajonganak s megfélelkeznek arról, hogy az Egyháznak nem feladata, hogy művészeti stílusokat teremtsen vagy fenntartson, hanem egyszerűen hivatásával jár, hogy életét művészetben is kifejtse, mert a szellem vagy kultúrát teremt, vagy elsorvad. A kultúrának pedig integráns része a művészet is. Hogy az Egyház e törekvésének megvalósítása közben kialakul valamely stílus, illetőleg hogy e törekvés bizonyos stíluson belül valósul meg, ez csak természetes, hiszen a művészet lényege szerint szükségszerűen stílusban bontakozik ki.

Ebből a tényből sok minden következik, csak az nem, mintha beszélni lehetne kononizált, egyházilag hivatalosan vagy közmegegyezés alapján elismert és szentesített stílusról vagy stílusokról. A történelmi valóság ezzel szemben, hogy a stílusok egymást váltották, az Egyháznak pedig művészetében egyetlen esztétikai hagyománya van, mégpedig az, hogy a művészetben is mindig együtt élt korával. Ez volt a helyzet nemcsak a régmúltban, hanem a tizenkilencedik században is, amikor az úgynevezett történelmi stílusok felújítása és utánzása uralkodott és hozta lázba a közvéleményt s ez a helyzet ma, amikor a korszerű művészeti törekvések érvényesülnek, most már az egyházművészetben is. Mégpedig nemcsak a kérdés körül lezajlott és még zajló viták eredményeként, hanem azért, mert az élet már túlhaladt azon a vitán, hogy az egyházművészet lehet-e vagy sem korszerű. Ma már mindenki elismeri, vagy legalább is beletörődik abba, hogy az Egyház művésze sem lehet ma más, mint a ma művésze.¹

Ez pedig azért nem lehet másként, mert minden életnek, így a szellemi életnek is természetéhez tartozik, hogy folyton újul. A fa is míg él, fejlődik, élete állandó erősödésben, új hajtások fakasztásában és nevelésében teljesedik ki. Érvényes ez a törvény az Egyház életére is; története igazolja Krisztus kijelentését, aki mustármaghoz hasonlított. Amint nem lehet végét látni az Egyház időbeli és térbeli terjeszkedésének, azt sem lehet állítani, hogy a keresztény emberiség már kimerítette volna Krisztus hitének egész gazdagságát s kiélte volna annak minden művészi lehetőségét. Miért zárult volna le életének éppen csak művészi megnyilatkozása a történelmi stílusokkal.

Minél világosabb és megtámadhatatlanabb a tétel, annál inkább megvilágításra szorul, hogy miért találkozott a korszerű egyházművészet akkora ellenszennel. Erre a kérdésre nem lehet a feleletet egyszerű

¹ Erről tanúskodott a Szentév világszenzációt jelentő missziós művészeti kiállítás is.

tőmondatlall elintézni. Az ok nem mindig a maradiság volt, hisz az élet egyéb területein nem ellenállással, hanem rendszerint a tömegék helyeslésével találkozik a korunkat annyira jellemző újítási ház. De nem is mindig a modern művészet sokat emlegetett eltévelyedései voltak az okok, mert az sem találkozott általános, kedvező fogadtatással; ami úgy művészi, minth egyházi szempontból kifogástalan és értékes volt.

Ha voltak, mint ahogy állítjuk, hogy voltak értékes, modern egyházművészeti alkotások, melyek ellentmondással találkoztak, ennek a különös ténynek magyarázatát nehéz másban keresni és megtalálni, mint az ízlés általános leromlásában, különösen az iskolázott társadalmi rétegben. Korunk óriási teljesítménye a tudomány és a technika soha nem látott fejlődése. Nem szabad tehát azon csodálkozni, hogy ez a teljesítmény annyira igénybe vette a kor minden szellemi energiáját, hogy érdeklődése a magasabb szellemi értékek iránt megcsappant vagy egészen elsorvadt. Hogy az ízlés mily mélypontra tudott süllyedni, élénken illusztrálja egy századvégi esztétikusnak az az ötlete, hogy betonból mily könnyen lehetne mindazt a görök szerkezetet és tagozatot kiönteni, amit a régiek kénytelenek voltak kézzel kőből keservesen kifaragni. Ime az ember, akinek a művészet nem a szellem megnyilatkozása többé, hanem bálvány, fétis, amit a modern technika vívmányainak felhasználásával könnyűszerrel lehet akár sorozatban előállítani. A művészet elsőkélyesedésének másik jele volt az oly fajtájú szépségnek kultusza, amely a nagy és kispolgári élet banális örömeit és élvezeteit szolgálta. Ezzel párhuzamosan futott — éppen csak hogy nem futószalagon — az az egyházművészet, melynek jellemzője a szende bájjal párosult üres érzélgősség s melynek más köze nem volt a katolikus hithez, minthogy kompromittálta.

A művészetnek ez a nagy forradalma, amit modern művészet néven foglalunk össze, nem egységes jellegű, aminthogy a kor szelleme sem egységes, amelyből fakad. Voltak, akik csak az újítás kedvéért újítottak, hogy megtagadjanak minden közösséget a múlttal. Ez az újítás természetesen nem találkozhatott helyesléssel, ha az egyházművészet területén jelentkezett.

Egy másik irány a sekélyes szépségkultusszal szemben, melyben joggal látta az élet komolyságának elhazudását, a rut kultuszával akarta megdöbbsenteni a filiszter közönséget. Az egyházművészet területén ez az irány az üres és felszínes szépséggel a régi primitív művészet esetlen torzságát akarta szembeállítani. Az esetlenségnek ez a szenvedése két irányban is vaskos tévedés. Azok a koraközépkori „gyenge” művészek, akik a klasszikus művészet formáit próbálták megközelíteni, esetlenségükben is meghatók tudnak lenni. Szenvelgő utánzóik azonban értelmetlen formajátéknál egyebet nem nyújtanak. Hogyan szolgálhatná az ily játék a művészzel a hívek áhítatát és lelki felemelkedését? Erre csak a szépség képes az értékes valót reveláló erejével. Ezen a tényen nem változtat az a körülmény sem, hogy a szépséget a szépelgő művészet rossz hírbe hozta.

Végül egy harmadik irány a művészet ősi forrásaiból meríti az

inspirációt a művészet megújításához. Ez az irány azért nem volt népszerű, mert a megromlott ízlés képtelen volt értékének felismerésére. Ellentmondással találkozott — és találkozik sokszor még ma is — mert a megszokott rossz helyett az ősi jót kívánta újra érvényesíteni. Desiderius Lenz a beuroni iskola megalapítója, Gauguin, a szobrászok közül Maillol majd Henry Charlier abból indultak ki, hogy a naturalizmus útján elsőkélyesedett művészetet azoknak az ősi formatórvényeknek felújításával lehet megmenteni, melyeknek titkát már az egyiptomiak ismerték, de a reneszánsz óta kikoptak a művészetből. Ismeretes, hogy Lenz páter művészete nem tudott rendjének keretein túl érvényesülni, pedig sem egyházas szellemét nem lehetett kétségbevonni, sem rút formátlansággal nem lehetett vádolni. A zseniális Gauguin és Maillol tudtommal nem kaptak egyházi megbízást, pedig halhatatlan egyházművészeti remekek kerülhettek volna ki kezük alól. Tehetségekben nem volt hiány, csak felismerésükre hiányzott az elegendő tehetség, ami megadhatta volna a nyugodt biztonságot és bátorságot foglalkoztatásukra. Ez pedig azért hiányzott, mert általában hiányzott a művészet kulturális jelentőségének felismerése. Mert valljuk meg őszintén: hányan tartották a műveltséghez tartozónak vagy felelősségteljes hivatallukhoz illőnek a művészeti élet nyilvántartását? Ehhez a kérdéshez elég legyen csak annyit megjegyeznünk, hogy talán egy korban sem kellett az új művészetnek elismertetéséért és érvényesüléséért annyit harcolnia, mint napjainkban.

Az egyházművészet területén szinte tipikus volt az az eset, hogy először látni kívánták, mit tud az új művészet, de nem adtak módot rá, hogy ezt megmutathassa. Am annál serényebbek voltak a botránkozásban ha valami eltévelyedésre lehetett rámutatni; erre akkor volt alkalom, amikor némelyek (csak azért, hogy haladóknak lássanak —) helyet adtak a templomban csupán a modernség címén oly műveknek, melyeknek semmi közük nem volt ahhoz a rendeltetéshez, amit az egyházművésztől joggal megkövetelhetünk.

Ma már, ha nem is szűnt meg a vélemények harca, a tényleges helyzet nagyon megváltozott. Először is kitűnt, hogy azok, akik az újító tehetségek helyett a maradiakat választották, rosszul jártak, mert nagyon is képes értékű műveket kaptak. Másodszor elméleti síkon mozgó érvek helyett most már teljesítményekre hivatkozhatunk a korszerű egyházművészet értékelésében. Mielőtt ezt tennénk, előre kell bocsátanunk egy megjegyzést: igényeinkben legyünk szigorúak, de ne legyünk igazságtalanok. Ezt azért kell megjegyeznünk, mert sokakban lappang — némelyeknél meg is nyilatkozik — az az érzés, hogy ha már templom, legyen a kölni dómhoz mérhető, ha szobor, Michelangelo Mózesához, ha festmény, Raffael műveihez. Am hogy senki e megjegyzésünket visszavonulásra ne magyarázhassa, kijelentjük, hogy korszerű egyházművészetünk legjobb műveiben a nagy múlt bármelyik korával bírja az igazságos összehasonlítást. Erre kívánok rámutatni a következőkben.

Nézzük először az alapművészetet, a templomépítészetet. Tudom,

itt egyszerre felmerül sokakban a kérdés: hol van a régi stílusok egy-
sége, hol vannak a nagy francia katedrálisokhoz fogható hatalmas
alkotások, hogy a római Szent Péter bazilikáról ne is szóljunk? Am
ugyanígy joggal kérdezhetnénk: mikor volt a múltban példa arra, hogy
úgyszólván egy negyedszázad alatt, két világháború között, annyi arány-
lag nagy templom épült volna, mint a huszadik században s melyik kor
produkált annyi értékes új építészeti gondolatot ily rövid idő alatt, mint
a miénk? Csak a kiváló építésznek egészen rövid méltatása sem férne
bele egy cikk kereteibe. Az új stílus is aránylag rövid idő alatt tisztult
meg a kezdeti kísérletek melléfogásaitól.

Németországból csak három építész említék. Dominikus Böhm ulmi
kis templomától oly rövid idő alatt emelkedett küpperstegi templo-
mának klasszikus tisztaságáig s a müncheni kórháztemplom
gyönyörű szentélyéig, amely haladást a régi korok egy művész életében
igen ritkán tudnak felmutatni. Muesmann csak két templomot épített,
egyet Freilassingban, egyet Rosenheimban. Az elsőben még vannak
gótikus elemek, de nem utánozva, hanem új életre keltve, a második már
teljesen „modern”. Az utóbbi a város legszélén épült, mégis magához
vonzotta szépségével a város lakóit, pedig közelebb találnának régi
történelmi stílusban épült templomokat. Martin Weber a majanmenti
Frankfurtban, ahol Herkommernek híres és nagyhatású temploma is áll,
Szentlélek templomával kedvet ébresztett a munkás hívekben a liturgia
bensőséges ünneplésére. Hollandiában százzszámra épültek modern tem-
plomok a két háború között, Svájc pedig az élre került azzal, hogy a
legújabb építészeti formák felhasználásával alkotott kristálytisza har-
monijú templomokat. Angliában a régiek előtt elképzelhetetlen rövid idő
alatt készült el az óriás liverpooli katedrális hatalmas kupolájával. De
Magyarországon is mikor épült a régi nagy időkben oly temetőkapolna,
mint Pécsen, s lehet-e kriptát a katakombák szellemével egyezően
kiképezni, mint ahogy itt látjuk? Van-e régi templomaink közül egyetlen
egy is, amelyik az ünnepek szertartásainak lebonyolítására oly pompás
keretül szolgálna, mint gazdag és logikus alaprajzi megoldásával az
ötezer lelket befogadó új csornai templom? A soproni kurucdombi kis
plébániatemplom pedig egyedülálló alaprajzával úgy az oltárhoz fűz
minden egyes hívőt, hogy ott a szentmisén résztvenni külön élmény.
És mikor épült például a győri egyházmegye mai területén a múltban
tíz év alatt nagyságra és művészi értékre annyi jelentős templom, mint
1929—1939 között? Nincs ezekben a templomokban semmi védeni vagy
mentetgetni való, legfeljebb az, amit a megbízók az eredeti terven mó-
dosítottak. Mesterségbeli megoldásuk is állja régi korok alkotásaival a
versenyt: a komáromi templom üvegtégla ablakai kibírták a tőlük nem
messze robbanó bombák légnyomását, tornyán pedig az ágyúlövések
csak oly jelentéktelen karcolásokat okoztak, hogy kijavításuk feles-
leges.

A példákat még sorolhatnánk tovább, de csak a csúcsteljesítme-
nyekből ragadunk ki néhányat annak igazolására, hogy a bátor kezde-
ményezés eredményeként máris annyi maradandó értékű alkotásnak

örülhetünk ily rövid idő alatt. Azoknak pedig, akik nem tudnak különbséget tenni jó és rossz között s az egyházművészet újulásában holmi művészetet, sőt vallásosságot veszélyeztető forradalmat szimatolnak, jó volna fontolóra venniük csak ezt: az eddig elért eredmények annak köszönhetőek, hogy akik ezt létrehozták az ősi liturgia szellemétől ihletetten a szentmise központi jelentőségét igyekeztek ezzel az eleven művészettel tudatosítani a katolikus hitélet ébresztése és fejlesztése érdekében.

Hasonlókat mondhatunk az új szobrászat kimagasló alkotásairól is. Mert ezen a területen is vannak olyan művek, még pedig szép számmal, melyek éppen vallásos ihletettségüknél fogva nyugodtan bírják az összehasonlítást a mult örökértékű alkotásaival. Hogy csak néhányat említsünk: nem tudok róla, hogy például a domonkosrend nagy alapítójának alakját az életszentséget oly meggyőző erővel sugárzó szoborban örökítették volna meg valaha is, mint Henry Charliernek, ennek a remeteéletet élő nagy művésznek a fribourgi egyetem számára faragott szobra. Szent Józsefnek, mint az Egyház patronusának alakja ugyancsak egy modern alkotásban, a bencés Dom Reynek a ghorcumi mártírok amszterdami új temploma számára készített szobrában kapta meg eddig legmélyebb művészi kifejezését. Egyik fiatal szobrászunk műve, a karmeliták nagy misztikusának, Keresztes Szent Jánosnak alakjához méltó, lelki elmélyedésre készítő, szobra sajnos nem egy templom belsőjében kapott helyet, ahol igazán helyén lett volna, hanem a Farkasréti temetőkápolna mellett állott, míg az ostrom áldozata nem lett. És a belvárosi templom főoltárának kőbefaragott domborműdísze ugyan nem válik-e valóban díszére ennek az ősi templomunknak? S lehet-e egy egyházművészeti feladatnak külön megoldását kívánnunk, mint a győri székesegyház Hédervári kápolnájában felállított remek püspöksíremlék, új egyházművészetünknek ez a büszkesége? A Bazilikában készülő Szent József szobor, az atyai gondviselő szeretetnek ez a kőbeörökített remeke is nyugodtan állítható oda annak az egyházművészeti színvonalnak mértékéül, amit a megújult művészetnek köszönhetünk. Nem lesz talán felesleges megemlítenünk azt sem, hogy az új művészet útját járó szobrásznemzedékünk képességeihez hasonló tőke még sohasem várt kamatoztatásra — eddig sajnos alig kihasználva — a magyar katolikus egyházművészetben.

A festészet természeténél fogva a legtágabb teret adja a különböző irányok kísérleteihez. Innét van az, hogy a modern művészetről annyit legalább mindenki tud, hogy a festészetben „szörnyű” dolgokat produkált, hódolva a különböző irányok közel két tucat izmusának. Lássuk tehát, alkotott-e valami olyat is az egyházművészet területén ez az új festészet, ami a régi nagy mesterek alkotásaihoz fogható.

Ismét csak néhány példát ragadok ki. Az első modern egyházi festő kétségtelenül Desiderius Lenz volt, a beuroni iskola alapítója. Ennek az iskolának bécsi kiállítása 1906-ban a művészeti élet nagy szenzációja volt. Életműve ismertebb, hogysem részletesen kellene vele foglalkoznom. Mindössze azt a két mellképet említem meg, melyet a monte-

cassinoi apátság altemplomának falára festett Szent Péter és Pál apostolokról. A két apostolfejedelem alakját számtalanszor megfestették az ökeresztény művészet korától napjainkig, de így csak nagyon kevés-szer, különbül pedig soha. E falképek nemcsak formailag ragyogó és kristálytisztá remeklések, hanem e nagy szellemek világtörténelmet formáló apostoli lelkületének is meggyőző kifejezései. Nem hiába vonzotta e nagy mestert az egyiptomi művészet, az idő és minden változás fölé emelkedő örök forma e soha felül nem mulható tökélye; ebben az alkotásában sikerült neki ősi mestereinek műveihöz fogható s egyben anynyira őszinte és közvetlen hatású keresztény művet alkotni, mintha soha-sein járt volna hozzájuk iskolába, hanem egyszerűen az apostoli fejedelemek lelki képét kívánta volna tisztázni s így jutott volna el erre a magaslatra.

Ha pedig arra a kérdésre lehetne válaszolnom, hogy a szentmise jelentősége a katolikus ember hitéletében melyik festő alkotásában jut legmélyebb kifejezésre, habozás nélkül Székely Bertalan pécsi székes-egyházbeli falképét említeném, amelyen a misét mondó Kapisztrán Szent János, Carvajal bíboros s a magyar seregek élén a nagy Hunyadi Krisztus áldozatának oltárára teszik s ezzel egyesítik elszántságukat az erejüket meghaladó szent vállalkozásra. Ugyancsak ő festette meg a mai ember számára élményt jelentő módon először a koronáját Szűz Máriának felajánló Szent István királyt. Ugyanott vannak Székely Bertalannak azok az egyes szenteket ábrázoló falképei, melyek a szentek korszerű ábrázolásának mintái lehetnének, ha ismernék őket.

Az üvegfestészet régi szépségének felújítása annyira köztudomású érdeme a modern egyházművészetnek, hogy szinte felesleges volna róla szólnunk, ha nem kellene eddigi gondolatmenetünk vonalán legalább annyit megemlítenünk, hogy a nyolc boldogság jelképes ábrázolása a már említett amszterdami templom ablakain — ugyancsak Dom Rey műve — ennek a témának soha a múltban nem látott mélyértelmű feldolgozása. Ősidők óta kedves és számtalan remekműben feldolgozott témája volt a keresztény művészetnek az angyalok ábrázolása. De hogy az angyalok hatalmas szellemek, talán még soha meggyőzőbben nem volt érzékeltetve, mint egy St. Gallen melletti kis városka bensőséges áhitattól telített modern templomának az angyalok kilenc karát ábrázoló ablakain. A mi művészeink a lipótmezei lemegegyintézet s a temesvári szeminárium kápolnájának ablakaival a legkiválóbb kezdeményezők voltak (Körösfői Kriesch Aladár, Nagy Sándor) a györgyár-városi templom üvegablakairól pedig sajnos most már csak annyit mondhatunk, hogy bennük a vallásos művészet drága gyökereit pusztította el a háború.

Ezekben próbáltuk röviden néhány példával megfelelni arra a kérdésre, tud-e felmutatni az új egyházművészet a régihez fogható alkotásokat. Ezzel kapcsolatban önkéntelenül is felmerül az a kérdés, hogy azok a maradiak, akik szigorú kritikájukban csak a hibákat és eltévelyedéseket voltak hajlandók meglátni és irgalmatlanul ostorozni, vajjon mit alkottak és mire mentek minden újítástól féltő óvatosságukkal? Te-

hetetlen negatív magatartásukkal szemben, amivel nagyon sokat ártottak, a bátor kezdeményezők legyőzve a belső nehézségeket és külső akadályokat, új művészetet teremtettek, amely legfőképpen azért új, mert felfedezte a feledésbe ment régi értékeket s így tette szabaddá az utat az új fejlődés felé.

A fejlődést pedig nem úgy kell képzelniünk, hogy minden áron valami újat kell akarnunk. Akarjuk egyszerűen az adott körülmények között ma elérhető legjobbat. Az eredmény feltétlenül valami új lesz, mert az alkotó szellem bármihez nyúl, az életet gazdagítja még akkor is, ha ősi, sőt legősibb értékek kelnek lelkünkben új életre. Nem a réginek szolgálai utánzása, nem emlékképek utánkérődzése, hanem az öntudatos, alkotó erőnek minden más alkotást értékelni és tisztelni kész tudásszomja és tanulási készsége teremt eleven kapcsolatot az örökértelmű hagyományokkal; ez ad biztatást és bátorságot merésznek látszó tettekre, méltó folytatására azon tetteknek, melyek éppen azért örökölhettek ránk értékes hagyományként, mert bennük magát újítva gazdagodott az élet.

E fejlődés útját nem lehet előre kiszámítani, de sejthetjük, illetőleg már most elég világosan láthatjuk annak a szellemi magatartásnak jeleit, amely az egyházművészetben is érvényesül és meghatározza annak irányát.

A templomépítészetben, mint már említettük, az irányelv a szentmiseáldozat kezdettől fogva központi jelentőségének új hangsúlyozása és teljesebb bekapcsolása a hívek közösségébe, úgyhogy a főoltár és szószék egyedül érvényesül a templom uralkodó terében, minden más ennek van alárendelve. A templom külseje monumentális hatású tömb, melynek szépségét a jó arányok adják, belsejében pedig a tér arányai és a fény, tehát spirituális hatástényezők érvényesülnek. Mind külsejének elrészletezése szervezetileg meg nem okolt formákkal, mind belsejének elhalmazása díszítő elemekkel vagy ragyogó pompával: csak elvonná a figyelmet a lényegtől, amit szenvedélyes őszinteséggel kíván ünnepelni a mai hívő ember, akinek ideálja egyszerűen és őszintén Istent valló emberség.

Ennek az egyszerű és őszinte emberségben felmagasztosult képviselőit kívánjuk látni az ábrázoló művészetek alkotásaiban is. Úgy érzi a mai ember, hogy ez több, mint a rangot mutató előkelőség, a nagy gesztusok, szinpadias ünnepélyesség és hősi póz, sőt még annál a klasszikus szépségideálnál is több, melynek kultuszát némelyek elválaszthatatlannak tartják az egyházművészet alkotásaitól. Jól tudom, hogy a korszerű egyházművészet kérdéshalmazában ez a legérzékenyebb pont.

Legyen elég ezt a kérdést Michelangelo pietáival megvilágítanom. A fiatal Michelangelo Pietája a Szent Péter bazilikában méltán csodált remekmű. Kétségtelen, hogy a nagy mester ebben a művében a klasszikus szépségideállal telített lélekkel alkotta meg a legszebb Krisztus arcot, ami szobrász vésője alól valaha is sikerült, s amit megindultság nélkül szemlélni nem lehet. Kár azonban, hogy nagyon kevesen ismerik az agg mester palestrinai Pietáját. Ebből a csodálatos műből nem a

szép forma bővölete sugárzik a szemlélő lelkébe, itt minden forma annak a lelki megrendülésnek tolmácsolása, amit ez a mélyen hívő szellemóriás átélt annyira szeretett Krisztusának megváltó halála felett elmékedvén. Ennek a harmadik és utolsó befejezett pietájának hatása még erősebb és mélyebb, mint az első. De nem rüt, nem is lesujtó, hanem felemelő, mert lelket ébresztő.

Ha ez a nagy mester még a halott Krisztus ábrázolásával is lelket tisztít és ébreszt, mennyire nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy amint Krisztus műve nem zárult le halálával, hanem a megdicsőülésben lett örök hatású, az egyházművészet feladata sem lehet, hogy mindig csak ugyanazon az egy húron pengesse a mai idők válságát szenvedő lélek sírámait, hanem hogy felemelő hatásával kísérje azt a szent titok ünneplésében a világfölényes lelki erő örök forrásaihoz. Ennek a hatásnak természetesen a műalkotás művészi alkatából kell kisugározni, és hiába minden erőlködés, amely azt akármily ügyes mesterkedéssel próbálja elérni. Tehát nem a klasszikus szépségideál, hanem az Isten közelségétől megszépült, áhitatban átszellemült, egyszóval a Krisztust tükröző ember revelációja a keresztény művészet legfelsőbb foka, ahol ez a művészet — Rónay György hasonló vonatkozásban használt szavaival élve — „egyszerre megéreztetni velünk a vallás valódi tartalmát, azt a föltétlen élményi tapasztalati igazságát, mellyel nem lehet vitába szállni.“

Ez volt az Egyház művészetének hivatása, igazi nagyságának alapja a multban, s ez az egyetlen igaz értelme ma is.

Mistral

A „MIREIO“ ELSŐ ÉNEKÉBŐL

Néhány bevezető szóként e fordítás elé: A fiatal Mistral 1851-ben kezdett dolgozni provençal tájnyelvű époszán s 1859-ig írta meg a tizenkét ének mintegy nyolc és félszáz strófáját. Éppen száz éve műve kezdetének; s ez az évforduló adja alkalmát, hogy e mintegy harminc strófányi részlet közlésével megemlékezzünk róla. Miért? Válaszul talán próbáljuk felvázolni illúziók nélkül, hogyan mérték le egy század valóságai Mistral törekvéseit. Amit ez a rendkívül tehetséges költő akart, nem volt kevesebb, mint a hajdani provençal nyelvnek újra a világ-irodalomba való emelése s a Mireio-n és más nagy műveken át a provençal kultúra és nemzet feltámasztása. Az irodalmi kísérlet sikerült, a nemzeti és szociális tett nem; sőt a provençal hanyatlás nemzeti és szociális viszonylatban folytatódott és ma is tart. Sőt az a még patriarkális táj és életforma is, amelynek keretébe — az övét megelőző két nemzedék életidejére — Mistral teszi a Mireio cselekményét: fizikai és gazdasági pusztulás áldozatául esett; Mistral tájai fölött ma megoldatlan vízvezetési, öntözési problémák boronganak és a ma is megoldatlan többi agrárkérdések, amelyeknek nyilván majd egy egyetemes francia-

országi változás keretében kell megoldódnok. Mi az, ami Mistral művét mégis jelentőssé teszi s ami művéből — ebből és a többiekéből — mégis megmaradt? Sem nem a program, sem nem az etnográfiai részletek, hanem egyrészt éppen a szociális realizmus a leírás mögött (a fiatalok szerelme ádozatul esik Mireio apja, a hatalmas, gögös és birvagyó majorosgazda durvaságának és keménységének), — másrészt pedig az a megmaradó, ami a katolikum ábrázolásából ivakodott bele életművébe. Az éposz évfordulója alkalmával ebből akarunk most s esetleg máskor is, egyetmást megmutatni. Jelen fordítás egészen mai; meg kell jegyezni — ami a magyar irodalomban különben közismert — hogy a Mireio-nak van egy teljes és kultúr magyar fordítása, Gábor Andoré (első formájában 1906-ból, másodikban 1916-ból), — szépsége és érdeme szerint egyaránt „nagy” fordítás. Amiért itt e töredékekben újat adunk, az, hogy egy remekmű mindig megér egy-egy új próbálkozást, s talán az is, hogy a G. A. fordítása óta részben a magyar verselés esett át több új fejlődési frázison (érdemes volna külön írni róla, hogy a jambusi verselés hogyan került közelebb a magyar hangsúly természetéhez), részben a két világháború közti magyar költészet sokkal többet szívott fel éppen a magyar népnyelvből, mint amennyit félszázad előtt abból a magyar irodalom akkori — kissé talán még szecessziós — költői nyelve tartalmazott. Néhány strófát és helyet kivéve ez a fordítási részlet hajlékonyabban és — legyünk pontosak — szószertintiben akarja követni az eredetit, mint G. A. teljes fordítása. A rímek mint táncoló lányok füzére értetik össze csengőiket s nem egyszer csörgőiket, de ez így követi hüen a Mireio és Mistral ars poetica-ját.

A fordító.

1. Provánszi lányt éneklek én meg
szerelmében ifju szívének —
a Crau mezőin át egész a tengerig
kisérem őt bármerre járna,
én, nagy Homér késő kis árnya,
őt zengem bár paraszti lányka
s a Crau-vidéken túl csak nem is ismerik.
2. Szép homlokán nem más sugár ég
mint bűvöletes ifjúságé
nincs rajta diadém, damaszt meg ékszerek.
De méltó, hogy nagy hírre keljen,
mint kiskirálynét énekeljem
e sokak megvetette nyelven,
min már csak pásztorok s parasztok értenek!
3. Ám Jézus, Te, földünk virága:
pásztornép közt jöttél világra;
óh segíts Te; szavam Hozzád sóhajtva száll, —
tudod: ha lombok zöld húsében,
harmat vizében, nap tűzében,
megért más fűgéink füzére —
végigszaggat rajtuk a szürettel a nyár.

4. De Te a megszedett fa fosztott
 ágának is galyját fakasztod,
 a magas ág csúcsán hajlékony sudarat,
 s a kései sarj sietősen
 lombot-virágot hajt erősen
 s édes gyümölcsöt érlel őszre,
 min éhök elverik az égi madarak.
5. Megkésett ág, provánszi föld te:
 a Szépségnek örök gyümölcse
 most-sarjadt gallyadon a kék azurba' ring;
 de vágy kel bennem: át a légen
 — segíts Jézus! — odáig érnem,
 hogy nyelvünkön, a tarka-szépén
 dalom felszálljon e madaras sudarig.
6. ... A Rhône partján nyárfák-füvek közt
 és vízbe bókoló füzek közt
 öreg kosárfonó lakott vén, toldozott
 házban melyet alámosott már
 az ár, míg ő a falvakon járt
 nagyobb fiával s gabnahombárt
 s kast, vékát, kosarat csinált és foldozott.
7. Egy nap hogy útba voltak együtt,
 a vállukon vessző-kötegjük,
 megszólal Vince: „Nézz apám a napra fel,
 mily felsősánc sötétül ott a
 magalunói rossz-sarokba,
 s ha még föntebbre nyomakodna:
 minket a zivatar még útközben kap el!”
8. „Nem! Tengeri szél sodra árad,
 az hajlongat lombot faágot —
 esőt ránk nyárelőn az Alp orkánja hordl!”
 S újból Vince: „S hány eke szánt a
 Szedres Tanyán itt a határba?”
 „Hat. És bizony én so' se láttam
 — se más — a Crau felé ily dus, órjás majort.
9. Olajfakertjük nézd csak itt van
 és fái közte hosszú csikban
 szőlő- s mandulasor... S számold s csodáld te is:
 mert benne annyi sor van éppen,
 ahány nap minden teljes évben
 s a fasorok mindegyikében
 fa ugyanannyi mint hosszant s keresztben is!”
10. „Tyűh! — mondta Vince — mi a kő! Hány
 kéz kell ide, szüretelő lány!”
 S szólt apja: „Ajj, ha jó halottak napja, itt

úgy zsákbafoisztja mindahányat
a nevető li-bausi lányhad,
hogy bönge sem marad utána.
bizony míg dalra-dal csókolja ajkaik!"

11. A nap —míg az öreg beszélt még —
elérte a dombok szegélyét
s a felhők bíbora s aranyja tündökölt.
És ösztökéjét vállra dobva,
két öszvérét meg párba fogva
elindul vissza a majorba
a béres; este szállt a mocsarak fölött.
12. „Már idelátszik —mondta Vince —
az esten át kazlak gerince.
Siessünk. Biztosan jó pihenőnk lesz itt!"
„Olyan e tanya birkanyája:
fel, hegyekbe hajtják a nyárra,
s a télen sarjú-pusztaságra!
— beszélt tovább az agg. — Van mindenök nekik:
13. Nézd, mint tart vén fák koronája
a ház fölé nyarakon árnyat...
... E forrás öntözi a kert halastavát ...
S e méhesben itt annyi kast látsz:
dús lépjük őszre mind kiadják,
s látnád a májusi kirajzást:
száz raj függeszkedik a szederfák alá!"
14. Szólt Vince: „Szép no itt valóban
minden. De bárhogy is latoljam:
legeslegszebb bizony maga a gazdalány.
Tavaly nyáron, hogy erre jöttünk
és hozzájuk is bevetődtünk
két olajkosarat kötöttünk
neki és új fület kaskája oldalán."
15. De közben míg a szavok így jár
az ajtóhoz kerülnek is már
s velök szemközt a lány, ki a küszöbre lép;
hernyóinak szórt lombot éppen,
guzsalyja ott pörög kezében.
„Áldás legyen a házi népen!" —
szól az agg s leteszi vesszői köteget.
16. „No Ambrus mester, hozta Isten,
épp' most szakad fonalam itt fenn.
Milyen a szál? De mért hogy napszállatra jött?
Falabrégóbul jönnek?" — „Onnét;
nem láttuk a Szedres Majort rég,
és hogy az est mellette most ért:
— Megállunk — mondom — itt, meghálva szalma közt."

17. És Vincével a házba lépve
leültek két kis deszkaszékre
s merthogy egy megkezdett kosárka volt velük:
vesszőköteggük szerte nyitván
szótlan álltak dologra mindjárt
s akár a gyors motolla úgy járt
a munkájukon át értő, okos kezük.
18. Nem volt több, mint tizenhat éves
Vince — s ennyi esztendejéhez
szép, jókötésű fi, széparcú is. Noha
a bőre több mint napsütötte,
ám minden kert-mező gyümölcse
szebb a fekete rögű földbe'
és sötét fürtöké a tüzes tánc bora!
19. Hogy kell a vesszőt hajlogatva
rendezni kassá vagy fonatba:
jól tudta; s hogy kinek mi kell munkájakor.
Kamrába hombárt és fedőjét,
öszvérnnyereg általvetőjét,
rőt ágputtonyt, gyümölcsszedőkét,
meg sárga szalmakast, kosárkát, sásszatyort,
20. szittyókötésű gabnavékát —
másmit, mikért a gazda pénzt ad
s cirokseprüt tudott; s minden fonatja szép.
Keze alatt égett a dolga;
mesterfűzéssel bontva-fonva ...
... S most közbe' megfáradva, sorba
a kertből-földekről megtért a tanyanép —
21. Mireio hol ki hol be tűnve
édesen hordta ki a hűsre
a vacsorát míg nem a kőasztalon állt, —
jól púpozott mély hosszú tálba'
bab- és olajbogyó-saláta;
puszpángfából való kanállal
merik a béresek. — S az aggot meg fiát
22. kik szöttek még: maga a gazda
Ramoun keményen noszogatja
(mert nyersbeszédű volt): „No mester, mi lesz itt?
Azt a kosarat már hagyjátok,
vacsoracsillag pillog rátok,
te lány, te meg nekik is tált hozzá!
Éhes lesz az aki dolgán van s nem eszik.”
23. — Jól — állja hívását a szónak
Ambrus is és odaszabodnak

fiával kettesben a kőasztalhoz űk.
S amíg kenyerőket levágják,
a most-keverte friss salátát
Mireio hozza is, s a tálját
ő maga teszi le a vendégek előtt.

24. Tizenöt éves volt Mireio...
... Te kék-kődkendős Font Vieio,
ti Li-Baus dombjai s te crau-i föld, örök:
ő maga volt a lány igézet,
a nap hevében lányig érett,
és méz és tűz mit már ígérnek
ajka két szegletén a nevető körök.

25. Minden bú és baj beletűnne
pillantásától mézbe-tűzbe,
s a tiszta csillagok fénye se nevet így:
gyűrűs haját sok csattja zárta
két sötétfényű, gazdag ágba,
s fűzőjét keble-halma tájt' a
két lányos, duzzadó barack emelte ki.

Most rádtekint szemedbe szépen,
mostmeg galambként rebbenékeny;
innád is — hűs italt — e zsenge, tiszta báj...
... S a vén ház kőasztalja mellett
az esti szó patakja zengett.
(Míg apám élt: én kicsi gyermek
biz úgy füleltem ott, hogy most is visszafáj!)

Vacsora után a tanyanép megkéri Ambrus mestert, hogy énekeljen valamit; Mireio meg elbeszélget Vincével, aki elmondja, mivel tölti idejét, meg elbeszéli a Három Mária csodáját és egy nimes-i versenyfutást. Mireio szinte megbűvölten hallgatja.

65. ... Zengtek hangjukon az ezüstök'
majd elhallgattak mind a tücskök;
nem szólt a csalogány, és éji más madár
se szólott hangja fuvoláján; —
s Mireio ott a lugas árnyán
mintha csak bűvölet találná:
elülne ott amíg felvirrad a határ.

66. S anyjához — halkan — szólal ő is:
„Ha apja szegény kaskötő is,
mi jó e fiúnak, milyen szép a szava!
Aludni: jó a téli éjben,
de most hold süt le tejfehären,
s anyám hallgassuk, csak beszéljen,
elhallgatnám bizony én minden éjszaka!”

(Igy végződik az első ének.)

Fordította Ijjas Antal

Barta István

A' ZRÍNIÁSZ, VAGY AZ OSTROMLOTT SZIGET¹

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós életének legjellemzőbb tartalma a török elleni küzdelem. Ebben az állandó harcban érlelődik meg benne az a mély reálpolitikai meggyőződés, hogy a török veszedelmet fel lehet és fel is kell számolni, hiszen a félhold már hanyatlóban van. A nemzet akkori nagy sorsproblémájának ez a biztos felismerése adja meg élete kettős célját: harcolnia kell a török ellen, s ezzel, vagy inkább ezért, helyre kell állítania a nemzeti egységet. Ennek a nagy célnak a szolgálatába állítja tehát egyfelől hadvezéri kardját, másfelől költői tehetőségét.

„Az olvasónak” címmel amolyan előszóféleben foglalja össze eposza elején a Szigeti Veszedelemre vonatkozó műhelytitkait. A mű első megjelenésének háromszázéves fordulóján megemlékezésül nézzünk e „magamentő” írás beszédes sorai mögé, és keressük meg ott a költő rejtett arcvonásait.

1.

„Homérus 100. esztendővel az Trójai veszedelem után írta históriáját; énnekem is 100. esztendővel az után történt irnom Szigeti veszedelmet. Virgilius 10. esztendeig írta Aeneidost; énnekem pedig egy esztendőben, sőt egy télben, teortént véghez vinnem munkámat.”

Huszonöt év körül jár a költő. Mögötte áll már hosszabb tanulmányútja a barokk olasz földön, melynek legünnepelebb alakjai akkor Tasso és Machiavelli. Mögötte a harmincéves háború, mögötte a budai vezérlő pasa tiltakozása, a kanizsai török csapatok állandó panasza rajtaütései ellen; tarsolyában III. Ferdinánd dorgáló levele, a nádor harctól eltiltó rendelkezése. Ő azonban rendíthetetlenül írja hírét egyelőre még nem pennával, hanem szablyája élivel. Méltó akar lenni dédapjához, a „jó Zrínyi Miklós”-hoz, aki 1566-ban halt hősi halált Szigetvár védelmében. Csaknem százéves történeti távlatra tekinthet a negyedik nemzedéket képviselő költő, mégis sugalló erővel ragyog fel lelkében a dédapa hősi példája. 1645 őszének egyik ihletett napján, tollat ragad, és merész költői szárnyalással, maga is mint megéneklésre váró eposzi hős, fog hozzá „Szigetvár erős őrzőjének”, a nagy ősnak versbefoglalásához. Mindössze egy tél harctól békésebb napjain dolgozik. Mars és Venus találkozása ez, hiszen a harcos költő reménykedő szerelmes már régtől fogva, majd boldog vőlegény, s mire befejezi eposzát, már házas ember. Az is igaz ugyan, hogy mire öt évi hevertetés után

¹A cím és az idézett költeményrészletek helyesírásában a Kazinczy-féle kiadást (Pest, 1817.) követtem.

kézirata nyomtatásra kerül, elveszti feleségét. Az eposz más, kisebb verseivel együtt 1651 őszén jelent meg Bécsben, a „Koloniai Uduarban Kosmerovi Máté“ könyvnyomtatónál ezzel a címmel: „Adriai tengernek syrenaia groff Zrinyi Miklós.“ Elmondja benne, hogy: „Isten letekint a földre. Látja, hogy a magyarok nem járnak azon az úton, melyet Fia rendelt; a jóságos cselekedeteknek és az erkölcsnek nincs becsülete, lábbal tapodják a régi, szép hitet s különféle vallásokban gyönyörködnek. Ezért Isten hatalmat ad a töröknek; addig terhelje igájával a magyarok nyakát, míg Urunkhoz vissza nem térnek. Ha megbánják bűneiket, eltöri haragja vesszejét: a törököt. Akarata szerint csakugyan megindul Szolimán hada, a nagy felhő, melyet a haragvó Isten Magyarországra önt. Szolimán habozik, Egerre vagy Szigetre törjön-e? Szigetben a nagy Zrinyi bán a kapitány, a vitéz és jámbor lovag. Egy reggelen szokása szerint a feszület előtt imádkozik bűnei bocsánataért és hazajáért. Az Úr kegyesen fogadja imádságát: a feszület háromszor lehajlik hozzá és biztosítja, hogy kegyelme vele marad; Isten magához fogja venni lelkét, de előbb vértanúságot szenved a pogánytól, ám Szolimán is az ő kezétől esik el, s így ő semmisíti meg a magyarság és kereszténység legfélelmetesebb ellenségét. Zrinyi, Isten választott hőse végrehajtja a rábizott feladatot. Megtámadja a pogányt, s így magára vonja Szolimán haragját. Fölesketi vitézeit és elszánt lélekkel várja velük a törököt. Szolimán Sziget ellen vonul és megkezdődnek a harcok. A szigetiek közül a bán, Deli Vid, török részről Delimán és Denirhám a legjelesebb harcosok. A harcokat megkapó epizódok tartikják: Deli Vid feleségének története, aki férfiruhába követi férjét, a két kedves barát Radivoj és Juranics hősi vállalkozása, Kumilla és Delimán szerelme, a török gyermek éneke, haditanács és viszály a török főemberek közt, stb. Az Isten a magyarokat segíti; a törököt oly sok kudarc éri, hogy Szolimán már azon gondolkodik, mikép vonulhasson el szegyen nélkül Sziget alól, mikor egy postagalambbal kezébe jut Zrinyinek a királyhoz írt levele, amely elárulja, hogy a szigetiek végső inségre jutottak. Szolimán egy utolsó, döntő ostromot rendel el, amelyre egy török varázsló az alvilág szellemeit is felidézi a törökök mellett. Zrinyi seregével együtt készül a vértanúhalálra, buzdítja vitézeit és elbúcsúzik tőlük. Az Úr Gábor angyaltól mennyei koronát küld Zrinyinek s a go-nős lelkeket pokolra űzi. Zrinyi a világbíró Szolimánt saját kezével ejti el, azután ő is meghal vitézeivel együtt. Lelküket angyalok serege viszi az égbe.“

2.

„Egyikhez is nem hasonlítom pennámat; de a val ő előttök kérkedhetem, hogy az én professzióm avagy mesterségem nem a Poezis, hanem nagyobb, s jobb országunk, szolgálattáira annál.“

Nem a költői hivatás lebecsülését jelenti ez. Sokkal mélyebben él benne az elhivatott vátesz. De a kard fényre, a harcok vakító heve

¹ Sik Sándor: Zrinyi Miklós. (48—49. 1.)

háttérbe szorítja még érzésében is a költőt a katonával szemben. Zrinyi pedig elsősorban katona. Ez az ő igazi professziója, hivatása. A halhatatlanság, a hírnév a katonát érinti benne a hősi küzdelmek emlékképei során:

Nem irom pennával,
Fekete tentával,
De szablyám élivel,
Ellenség vérvél
Az én örök híremet.

S írja is ezt az örök hírnevet, a maga íratlan dicsőségét nem egy télben, hanem egész életén keresztül, hiszen „országunk szolgálattáira” szentelte és áldozta azt haláláig. Ozaly várától, a szülőföldtől (1620) milyen rövid is az út a kursaneci erdőbeli halálos vadászatig (1664). 1664 telén már nem eposzt ír, hanem kardja legfényesebb győzelmét, a híres téli hadjáratot. Népek és uralkodók ünneplik, nem a költőt, hiszen a Szigeti Veszedelem szinte híreveszetten süllyedt el a részvétlenség tengerében, de ünneplik hálaadó körmenetekkel, hadvezéri kalappal, párséggel, aranygyapjas renddel az észeki hid felégetőjét, a vitéz és rettenthetetlen katonát. Dicsősége tetőpontján éri a halál. Vadkan öli meg vadászaton a híres törökverőt. Ámbár állítólag Bécsben valamikor mutogattak egy fegyvert ezzel a felírással: „Ez a vadkan ölte meg Zrinyi Miklóst.”

3.

„Az kit irtam, mulatságért irtam, semmi jutalmot nem várok érte; ő nekik más gondgyok nem volt: nekem ez legutolsó volt.”

„Kíván nyugodalmat Vers és História”, — írja a IX. énekben. Ebből a nyugalmából azonban neki még azon a nevezetes 1646-os télen is igen kevés jutott.

Engemet peng, midőn irom ezeket,
Mars haragos dobja s trombita fel zörget.
Ihon hoz házamban füstölgő üszöget
Kanizsai Török; óltanom kel eztet.

Ismerős kép: téli táj. Otthonában a költő. Írás közben az ablakon berepül egy tüzes török ágyúgolyó. Így zavarja meg a háború a békés munkát. Egyik kezében a toll, de a másikban a kard.

De hiszen csak „mulatságért” irt. Vagy talán sokkal többet takar ez a szerény szó? Hogy nem jutalomért, az bizonyos, de pusztán „mulatságért” sem! Amikor dédapja alakját ébresztgeti versben, voltaképpen a maga költői megmutatásával keresi a teljesülés formáit. Erzi is magában a felkészültséget:

Még sem tanáchtalanul keztem munkámat,
Tuduán ez dologhoz nagy tartozásomat.
Nem röjtöm Istentül vett talentomomat.
Kézzelis, ha lehet, köuetem atyámat.

Az alkotásvágy belső forrongása állandóan benne vibrál. Ez hozzá ihletre, ez láttatja vele egyre határozottabb keretben öse századokra, nemzedékekre mutató példáját. S e példakeresés szoros kapcsolatban van nagy feladataival. „A mult csak példa legyen most“, de olyan példa, amely nyugtalanít, lelkesít, összefogásra inspirál és vitézi elszánásra készít. Lelkének ezt a belső izzását csak a Török Áfium Dedicatio-jában fogalmazza meg csaknem husz év múlva: a hősi példák „nem hagynak nekem alunom, mikor kívánám, sem henyélnem, ha akarnám is.“

De a lelkes hadvezérben más úton is leleplezhetjük a költőt. Ugyancsak a Dedicatio-ban írja: „Magam emlékezetiért ezt a kis könyvecskét írtam.“ Arra gondolt, hogy a hősi példát nemcsak követni kell, hanem tovább is adni az utódoknak. Mi jutalmat várhat Csáktornya ura nagy céljának megvalósításáért még a fővezéri méltóság elnyerhetése előtt? A katona légtétellel állapítja meg a „Berekesztésben.“

Merre vitéségét látta világ nagy rész,
Azokrul helyekről minden szem reám néz,
Hírrel böchülettel valamig világ lesz.

A költő azonban gondoskodik is arról, hogy ércnél maradandóbb emléket állítson magának. Büszke öntudattal vallja, befejezván a Szigeti Veszedelemet:

Véghöz vittem immár nagy hírű munkámat,
Mellyet irigy üdö sem tűz el nem moshat,
Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat,
Sem az nagy ellenség, irigység, nem árthat.

Igy talál a költői „talentum“ a maga beteljesülésére, így láttatja meg a hadvezér fényes tetteinek sugarában a költői tehetség egyre inkább öntudatosuló megnyilatkozását, így lesz a mulatság költői gond, az ős példáján buzduló magabiztatás, és szándékos írói tett. Ez már a halhatatlanság felé mutat. Nem várta a jutalmat e költői munkáért külön, mert költő és hadvezér egy és ugyanaz érzésben és tettben. És mégsem maradt el az „örök hír“. A költőt elfeledhette az utókor, hiszen nem olvasták, költői műveit alig is ismerték. De a hőskölteményt életében karddal is formáló katonát nem halványította el az „irigy üdö“.

4.

„Írtam az mint tuttam, noha némely helyen jobban is tuttam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Vagyon fogatkozás verseimben, de vagyon mind az holdban mind az napban, kit mi eclipsisnek hívunk. Ha azt mongyák: saepe et magnus dormitat Homerus,¹ bizony szégyen nélkül szemlélhetem chorbáimat; igazsággal mondom, hogy soha meg nem corrigáltam munkámat, mert üdüm nem volt hozzá, hanem első szülése elmémnek. És ha ugyan corrigálnám is, úgy sem volna in perfectione, quia nihil perfectum sub sole; nam nec chorda sonum dat, quem vult manus et mens.“²

¹ Néha még a nagy Homeros is elszenderég (azaz hibát ejt a versben).

² Ugysem volna tökéletes, mert nincs tökéletes dolog a nap alatt, hiszen a lant húrja sem mindig azt a hangot adja, amit a kéz és ész akar belőle kicsalni.

Fogyatkozásokat, csorbákat emleget a költő, de nem bánkódik, nem szégyenkezik miattok. Sőt, mintha egy kissé még büszke is lenne rájuk, noha jobbat, szebbet, tökéletesebbet is tudott volna alkotni, ha országos gondjai erre több időt engedtek volna. Valamennyi között ez volt a „legutolsó“ gondja. Vagy talán mégsem? Ismét le kell lepleznünk a szerénykedő, szinte szemérmes költőt, helyesebben: sorai mögé néznünk, hogy mi is az igazság.

Az eposz egykorú kézírata őrzi a költő sajátkezű javításait. Az is tény, hogy régebbi fogalmazását a kiadás számára mégegyszer átnézte, javította és kiegészítette. Hogy a kézirat és az első kiadás szövege közt eltérés van, hogy sok a nyomdai hiba, strófafelhagyás és megváltoztatott sor, mindez világosan azt mutatja, hogy Zrínyi csak a kézirat szövegén simítgatott, javítgatott, de a nyomdai szöveget valóban nem corrigálta, nem nézte vagy nem nézhette át. Erre talán egy második kiadás esetében lett volna alkalma. A második kiadás azonban csak 1817-ben jelent meg Kazinczy gondozásában. Ez az igazság. Ugy kell tehát fogadnunk a Szigeti Veszedelemet, amint „első szülése“-ként árad felénk fogyatkozásaival, csorbáival, erényeivel és hibáival együtt.

„Bizonyos, hogy nehéz olvasmány, — írja Sik Sándor. — Azzá teszi kemény, darabos, egészen egyéni nyelve, elavult, döccenőkkel teli (a sietségben tudatosan elhanyagolt) verselése. Ezt a nyelvet Kazinczy óta, ezt a verselést Gyöngyösi, Csokonai, Berzsenyi óta nem tudja elviselni az átlagos magyar ízlés.“ Hogyan fogadta hát ez az „átlagos magyar ízlés“ az eposzt? Barátai, akik között szétosztotta verses kötetét, bizonyára örömmel. De mások kevésbé élvezték a rímeiben, dallamosságában ugyan veretes, de épen nem vonzó és szórakoztató monumentális alkotást. Az első kiadásnak alig tíz példánya ismeretes ma. Kora úgy látszik a „gazdag nagyúr játékos kedvének megnyilatkozását látta“ csupán a kötetben. Wallaszky Pál Conspectus-ában (1808) Zrínyiben az „incomparabilis heros“-t ünnepli, bár megemlíti, hogy hazáját nemcsak fegyverrel törekedett megszabardítani a török veszedelemtől, hanem írásaival is. A hadvezért kora és az utókor is megbecsülte, de a költőt elfeledte.

S a későbbi irodalomtörténetírás? Széchy Károly világirodalmi remeknek hirdette a Zrínyiászt, költőjét pedig „csodajelenségnek.“ Pintér Jenő ezt írta le róla: „Formai fogyatkozásai miatt nem iktathatjuk ezt az eposzt a befejezett magyar művészi remek sorába.“ Mások azt fogták rá, hogy költői nyelve pongyola, zeneietlen, hogy a költő magyar nyelvérzéke fogyatékos, hogy sok benne a dallamtalan sor, a rossz sormetszet és gyaló rím.

Es mégis! Hányan észrevették, hogy „bizonyos varázst gyakorol e rossz ritmusú előadásnak faragatlan erélye, zabolátlan menete s a tárgyhoz illő görgeteges folyása,“ (Beöthy Zsolt). Ráday Gedeon felfedezte. Átírja prózába, hexameterbe, majd a török ifjú énekét jambusos dalba önti. Kazinczy Ferenc két kötetben kiadja (1817). Kónyi János „Magyar hadi román, avagy gróf Zrínyi Miklósnak Szigetvárában tett vitézi dolgai“ címmel (1779) színes krónikát ír belőle. Arany János is

átdolgozta néhány részletét. Vékony Antal pedig a nép számára, népies stílusba öntötte „Sziget ostroma” címmel (1892). Mészöly Gedeon az egész költeményt átsímitotta mai nyelvre, élvezhető formában, az eredeti szépségek tiszteletbentartásával (1927). Így jutott el a Szigeti Veszedelem hozzánk. Sajnos, még mindig nem az egész nemzet, hanem csak az ifjúság nevelődik rajta, mint „kötelező olvasmányon”, melegszik tüze-nél, s tanul belőle lelkes és áldozatos hazaszeretetet. Az új középiskolai tanterv méltó helyére emelte a nagy költőt, a nagy nemzetnevelők sorába.

5.

„Fabulákkal kevertem az históriát; de úgy tanultam mind Homérostul mind Virgiliustúl; az ki azokat olvassa, megesmerheti egyyiket az másiktúl.”

A história rideg, figyelemfárasztó valóság. A költő hát a mese útjára lép. Miféle fabulákhoz fordulhat a XVII. századi költő? A mese-rekvizitumok nagy tárházában válogathat. Az antik mitológiából a „puzdrás kis-isten”, Cupido, Venus, Diána „szép Isten-Aszonkák”, „haragos Mars”, vagy a szép Adonis alakjai frissen lebbennek elénk az eposz keretében. A Styx és Lethe, Cocytos és Phlegeton furiái, „Harpyák, száz Briaréusok”, „rettenetes Oriások és Chimérák” népesítik be az eget és földet, mint klasszikus meseihletések. Homéroszra és Vergiliuszra hivatkozik egyedül, de Tassót is említhette volna, aki akkor volt elemében, mikor kelet tündérvilágát és szerelmét festhette. Van azonban még egy nem méltatott fabula-forrása: a magyar népmese és népballada. A magyar néphistóriák és népballadák reminiszcenciái is ott ragyognak a költő tollán. Idézi szép „Lándor Fejér-vár”-át, s benne „Cumillát, Chászár szép leányát”, akinél „Szób lélek szób testben nem szorult a földön.” A XVI. századi népballada, A fogoly katoná „Császár szép leánya, Gyöngye violája” képét idézi a jelenet, azonos szótagszámával, ritmusával. Cumilla és Delimán füledt szerelme is tragikus, mint a baladabeli. A „szép szemű, — szép hajú” Cumillát méreg öli meg. Delimán pedig örjögő fájdalomában:

Mesztelen az fákat tövébül rángattya.

Nem a magyar népmesék Fanyüvőjére emlékeztet ez a kép? s a következő?

Demirhám, az erős, melynél erősb nem volt,
Sohul, valamelyre Szulimán parancholt.
Mert az gyökerébül nagy tölgy fát kirántott,
Ököllel agyon vert egy nagy elefántot.

Igy keveredik az eposzban mese és valóság, fabula és história.

6.

„Török, horvát, deák szókat kevertem verseimben, mert sebnekis gondoltam úgy; osztán szegény az magyar nyelv; az ki históriát ír, el-hiszi szómat.”

Tollus Jakob, holland nyelvész, 1660-ban mint a költő vendége járt Csáktornyan. Beszámolójában nagy elismeréssel említi, hogy a bán horvát, szlovén, német, latin, olasz és török nyelven époly kitűnően beszélt, mint magyarul, úgyhogy akik a maguk nyelvén hallották őt beszélni, bizony nem tudták volna megmondani, hogy melyik is a költő anyanyelve igazán.

A szándékos, tudatos nyelvgazdagítás új oldaláról mutatja be Zrinyit. A nyelvészinezésnek elemi foka ez a szókeverés, de példamutató, mert ő az első magyar író, aki az „újmagyar kor” színtelen nyelvét merész fordulattal irodalmivá akarja emelni. Csak ezt az egy módot látja még, az idegen nyelvet jellemző kifejezésformák átvételét, de úttörése nyomán ott jár nemsokára szerencsésebb költő-utóda, Gyöngyösi István, akit, mint Kazinczy írja: nemritkán kapott el „a poétai tűz, hogy merjen” is, azaz újítson.

Szép a Zrinyiász zala-göcseji idiómája, de a költő még szebbé, az általa beszélt nyelvekhez méltóvá szeretné formálni. S ez érthető, mert legalább hat nyelv költői szépsége torlódott tolla alá. Így lett az eposzíró egyik legkorábbi nyelvújítónk.

7.

„Zrinyi Miklós kezének tulajdonítottam Szultán Szulimán halálát; Horvát és olasz cronikából tanultam; az Törökök magokis úgy beszélik és vallyák. Hogy Istvánfi, és Sambucus másképpen írja, oka az, hogy nem úgy nézték az magánosvaló dolgoknak keresését, mint az országos dolognak historia-folyását. Akarmint volt, ott veszet Szulimán Chászár, az bizonyos.”

Hogyan is dolgozik hát a költő? A történelmi tény neki roppant közönséges, egyszerű és költőietlen: a „juh-akol”-nak csúfolt Szigetvár ellenáll, s a hatalmas császár Szulimánt ostrom közben, a falak alatt megüti a guta. Zrinyi a szájhagyományra és irodalmi forrásokra támaszkodva él az eposzírót megillető költői anyagformáló szabadsággal. Sik Sándor írja, hogy „Szigetvár ostromától (1566) a Szigeti Veszedelem megjelenéséig (1651) jóformán minden évben jelent meg valahol könyv, amely a török hatalom megsemmisülését jósolta, némelyik pontos évszámmal is. Zrinyi jól ismerte „amaz közprófetiákat, akiket mind török, s mind keresztény nyelveken forgatnak, hogy közel vagyon az török hitnek römlása.” Erre épít a költő, amikor ezt a tudatot okaiban visszavezeti a XVI. századi Sziget falai alá, előre látván a következményt.

Amikor a szigeti hős a „harmad negyed izig” szóló büntetéssel szemben a várral együtt magát is felajánlja Istennek váltságul, a feszület elfogadja áldozatát e hármás jutalom ellenében: a) Zrinyi mártíromságot szenved a pogánytól, b) a török hatalmát és erejét veszti Sziget alatt, c) a szultánt a bán vitéz keze öli meg.

A költő a negyedik nemzedék józan és reálisan számottevő politikai magatartásával nézi az események fejlődését, a török hatalom részeit, gyengülését. A szigetvári megtorpanás volt az egyik legutolsó

nagy török erőfeszítés, amely lassan előkészítette 1686-ot, Buda felszabadítását.

Ilyen előkészítés után hozza meg az utolsó ének a művészi megoldást. Zrínyi méltó ellenféllel áll szemben, mert a császár

Ha kegyetlenség szüvében jelt nem tenne,
Talán keresztyén közt is legnagyobb lenne.

Az utolsó nagy rohamban aztán a hős bán „derekában ketté szakasztá” Szolimánt.

Ez volt vége az nagy Szolimán Chászárnak...
Az Isten engette Groff Zríni Miklósnak
Dichéretit ennek hatalmas próbának.

Szigetvár elbukott, de ez a bukás megteremtette a legnagyobb győzelmet, a kereszténység győzelmét.

8.

„Irtam szerelemrűlis, de chendessen; nem tagadhatom hogy olykor az is nem bántott. Osztán nem egyenetlen az szerelem vitézséggel, abbul az versbül tanultam:

In galea Martis nidum fecere columbae,
Apparet Marti quam sit amica Venus.¹

Isten velünk.”

Én, az ki ez előtt ifjú elmével
Jáczottam szerelemnek édes versével,
Küszköttém Viola kegyetlenségével...

Ezekkel az őszinte sorokkal kezdődik a Szigeti Veszedelem. A nagy nyitány egyszerre feltárja a költő fájó sebéit, hosszú ideig reménytelen szerelmét. Hosszú volt az út 1646 február 11-ig, amikor oltárhoz vezette a gazdag Draskovich Mária Eusébiát, aki csak nagyon nehezen hajolt a költő felé. Zrínyi szíve izzó érzelmeit a költő ajkára bizza; s újszerű, pásztori versekben, „idilliumok”-ban ostromolja választottját. Balassa még virágénekekkel könnyít szerelmes szívéen könnyed s átlátszó szimbólumokkal. A szemérmes Zrínyi viszont álarcot ölt barokk sallangokkal. Ő Tityrus, a szerelmes vadász, aki a Dráva erdejében nagy jejenyefa alatt panaszkodik: a kegyetlen Viola nem hallagtja meg. „Nem használ... könyv-hullás”, „nem használ szép vers...”, a „kegyetlen Syrena”, nem könyörül, nem szánakozik. Hiába hordozza homlokán szívét, Viola, úgy látszik, mást szeret. De azért remél:

Ad jobbat az Isten! megsárgul a kalász.
Üdövel meg vidul az meg búsult vadász.

Reménykedik, s nem hiába. Mint süveg mellett az árvalányhaj bóbítája, le-le-hull egy-egy virágének foszlány Viola szívére is:

... fagyal fának feje virága
Le hull az földre...

¹ Mars sisakjában fészket vertek a galambok, ebből is kitetszik, hogy mily kedves Venus Mars előtt.

Viola kevély, fehér árca is feléje színesedik majd. Venus és Mars küzdelme a barokk álarca és az újhumanista háttér mögött.

En Márst énekelek haragos fegyverrel
Kinzó szerelmemet hogy felejtsem evel.
Más felől kis Isten meg kerül fegyverrel
Hartzol, vagdalkozik lángozó szüvemmel.

Talán ezért kell boldogtalanul meghalnia Cumillának is?
„Mulatságért irtam“. Talán mégsem! Bánatölés, búkergetés, búfelejtés fájdalma izzik a versek néma soraiban. Önmaga és reménytelenül szerelmes szive elől menekült a költő:

... érte fejemet ágoztam laurusban,
De szelet fogtam, pénzt gyűjtöttem álmomban.

Ilyen emlékek fonják át az ifjú költő „édes“ verseit, míg le nem csendesedett belső vihara és Mária-Eusébia-Viola meg nem vigasztalja:

Ugy legyen édes szüvem az mint akarod,
Mert engemet az te szép versed meg hajtót.
Immáron ez után lészek szolgálód,
Társod és szeretőd és te szép virágod.

Ó, ISTENEM, BE SZÖRNYŰ AZ

Ó, Istenem, be szörnyű az,
hogy olyan esendő az ember!
Vadul figyelem magamat
soha nem szűnő felelemmel:
hogy kezem, lábam, a szívem
alattomban mire is készül,
hogy vajjon ellenállnak-e
a kísértéseknek vitézül,

vagy azt teszik, mi jólesik,
amit titokban megkívántak,
akár az ellenség, aki
könyörtelenül hátbatámad?
Ma, holnap és mindenkoron
készenlétben kell egyre lennem.
Az érzékszervek tartanak
engem örökös rémületben.

Olyan ez, mint az iszonyú
fogság, mi addig tart el épen,
amíg az ember él, amíg
sóhajtok, a szívemet érzem.
Aki meghal: megszabadul,
felfelé száll, mint a madárdal,
de aki él: szüntelenül
küzd, el van foglalva magával.

Toldalagi Pál

IRGALOM

Irta Possonyi László

„... Ez vilaagnac utiai seppedekesec és meg nem ismerhetiuc azokat, sem a raituc zarandoklókat, mint az laapot, az mellj sokakat elveszejt s van az kit seppedekain is átvezérel... laam ez bechey ispaant es, penig nagi binas vala, talaam elvezeerlette, mert Ystennek kegielme és irgalma nagjobb, mint az egész vilaagh binei...”

(Széljegyzet egy XV. századbeli kódexen.)

A prépost Váradról jött ki a temetésre két másik pap meg egy csapat fegyveres kíséretében. Fordult az idő és megint csak új forrongásokat hozott. János prépost nem szívesen jött ide, erre a kunok szigetére, az elűzött s most már az országból is kitiltott, rosszhírű királynő tiszaháti birtokára a mostohaapjához, Péter szabadoshoz. Mint a nem tiszta dolgoktól, úgy undorodott mostohaapja lápi birodalmától, házától, ételétől és italától. A bőségétől éppenúgy, mint vastag párájától, amelynek levegőjében anyjával együtt egy évtizednyit fuldoklottak itten, gerendaházba rejtve, földsánc mögé kerítve. Mostohaapja Péter szabados korlátlan úr volt itt, mint Borbála királyné és császárné ispánja.

Édesapja, János belsőispán is Borbála királynét szolgálta egykor; s neki ifjúkora emlékeiben ördögfajzatként tünt fel a nyughatatlan, mindig bajt keverő asszony. Egy képet látott egyszer róla: vörösés ménen ülve lándzsát tartott a kezében s mögötte, mint a szélvihar mögött a pornyaláb, lengett kibontott haja. Palástja úgy lengett utána, ahogyan az apokaliptikus némbert képzelte a bibliából.

János papnak olyan rosszemlékű volt ez a ház s az egész vidék, hogy nyugodni sem tudott itten. Még nem is pirkadt, de ő már rendbeszedelődködött és zajtalan lépésekkel osont ki hálókamarájából: nem akart mostohaapjával találkozni kelletén túl.

A gerendákból ácsolt tornácon hűvös fuvallat csapta meg gyönyöző, kopaszodó homlokát és ez jól esett. Kikönyökölt a karfára és a derengő, hajnal előtti lápra bámult a földsánc keletre néző, nyitva álló kapuján által. Jól esett volna egy korty forrásvíz, de elholt öcscséért akart misézni ezen a reggelen s így nem ihatott. Mi üthetett a mostohaapjába, hogy miséztetni akarta Lászlóért? Igaz, minden fia közül a legjobban Lászlót szerette. És ha megátalkodottan gögös is ez a vénember szép ősz szakállával és piros orcájával, valamit titkol még előtte is, aki pedig a legjobban ismeri.

János prépost elgondolkozott mostohaapja tegnapi furcsa viselkedésén, de hirtelen eltérítette gondolatait az öregről a felkelő nap mindennapos színeváltozása. Az ég alja előbb feketekékből vörösödni kezdett, azután violából, vörösből aranyba forduló színekben kápráztatta elébe a lép végtelen kiégett rengetegét. Ilyet sem látott még, kiégett lápot. Mintha csak ez is új istencsapása lenne, ami a föld és az ország fölött száguld a sok végtelen romlásokért.

Gyerekkora javarészt itt töltötte e mögött a földsánc mögött s látta sokat a lápot télidőben. Dértől bozontosan hajlongtak olyankor a nádrengetegek és a szélben kristályszerűen csilingeltek a sás és a nád keményrefagyott bugái, ha szárazon, északkelet felől jött a tél. Ha lágy hőséssel enyhült karácsony havának hidegje, csak a levágtatlan nád magasranőtt körői árvalkódtak ki egy-egy hófúvás után a végtelen fehérségből, barna foltokkal prémezve a tél fagyos palástját. Olvadáskor pedig minden csapzottan gőzölgött a napban s a náderdő letördelődött bozontjából egyre erősebben tört elő a gyengezöld új nád, hogy ismét járhatatlan bűvőhellyé függönyözze a Tiszáig kinyúló lápvidéket.

János prépost idegen volt itt mindég, ahol a lápban elsorvadó édesanya is idegen maradt ettől a tájtól örökké. Ők ketten a kőfalakat szerették, az íves boltozatú kőcsipkés templomokat és a kőházakat: a kerített falú városi életet. El is ment innen az anyja halála után előbb Váraddá, a püspök iskolájába, aztán nyugatra, egyre nyugatabbra, amíg vissza nem térhetett Váradra. S annyi idegen országot megjárva, Zsigmond király birodalmán is túl, Páris házrengetege és Velence tengerre épült kőfalai után most belébámult ebbe a tájba, amely pusztá volt és kopár: pogány pusztaság.

Igaz, ha ez a rendkívüli aszály be nem köszönt Zsigmond király váradi temetésének esztendejében, mostohaöccsét sem lelik meg a kiszáradt lápon, őt magát sem hívják ide a temetésre. S Péter szabados, ha már megtalálták ezt az egy fiát, az utolsót, nem akarta, hogy szenteletlenül maradjon a teste, mint a többieké, akiket mind a víz vitt el tőle. Az a három aki a bolgár tengernél és Dalmátországban vesztett Zsigmond csatáiban, az is mind a vízben hullt el. S most hogy Váradon maga a király is megtért első felesége és Szent László sírja közé örök pihenőre, — pedig be sokat utazott életében a világban — Péter megtudta, hogy elvesztette ezt az utolsó, csatától, háborútól féltveörzött fiát is.

Még olvadás előtt ment el László a befagyott láp fölött s valami melegebb ér fölé juthatott, mert csak most Péterpálkor találtak rá lovastul. Tavasztól fogvást egy csepp eső nem esett, de meg száraz volt a tél is és a víz egészen leapadt.

Hortobágyi pásztorok jöttek ezidén, mert az aszály náluk egy csepp zöldet sem hagyott. Aztán mikor itt is alig találtak legelőt, gúnynótát kezdtek énekelni a kiszáradt fűvű lápról. Ezen aztán úgy megmérgekedtek a kunszigetbeliek, hogy elverték a láp zsengebb hajlataiból a jövevényeket, mert hát az ő állatjaiknak is kevés az idén a fű. Pedig a jövevények nem voltak rossz szándékkal; a nagy verekedés után is visszaövakodott egy öreg pásztor és megjelentette, hogy amerre mentek tovább a hegyek felé, hogy ember meg egy ló feje látszik ki a zombékből s már igen-igen kikezdték a nádi farkasok. Így találtak rá Péter ispán utolsó fiára.

Az öreg Péter már tavasz óta rosszat sejtett, de hitegette magát, meg baja is volt elég, hogy Cillei Borbála újra vetette a kockát és nem akarta, hogy a férje után saját egyetlen leánya örökölje a trónt — sugdosták azt is, hogy vén fejére inkább maga akar férjhezmenni még-

egyszer, vagy legalábbis gyűlölt vejét akarja elűtni a királyságtól. Sok gondot okozott Péternek, hogy ebben a fordulósos időben is felülmaradhasson. Azt remélte, hogy Borbála királyasszony rendelte el valamerre az ő tudtán kívül Lászlót, s az most, hogy nem az ő pártjuk maradt felül, hazajönni sem mer. De bízott benne, hogy ha el is ment királynőjével László a száműzetésbe, egyszer még visszatérhet. Dehát nem így volt. Itt feküdt a fiú a lovával együtt a lópban, alig egy lófutamodásnyira.

Nagyon elbúsult az öreg, amikor megjelentették neki a hírt és tüstént Váradra izent érte Jánosért, jöjjön, szentelje be a holtat, mikor felemelik lápi sírgödöréből, amit a maga meg a lova súlyával vájt ki magának. A nagy meleg miatt addig nem bolygatták a holttetemet, hanem örök állottak istrázsát és szigorú parancsba kapták, hogy még a legyeket is és minden más kártékony állatot hajtsanak el a kedves halott bomló tagjairól. Négy legény aztán két nap két éjjel őrizte, amíg János prépost kíséretével kiérkezett. A mult esti hűvösön pedig, mikor már egy kis szél is járt a kiaszott lópvidék fölött, megszentelt földbe emelték át a sánchányás mögé a fűzfakarókkal megerősített parányi kertbe. Lelje ott végső nyugodalmát az anyja sírja mellett.

Hogy felkelt a nap, néhány cseléd kászolódtott elő és János megkérdezte, alszik-e még az uruk. „Nem aludt a házban“ — volt a felelet s kérdezősködésére azt is megtudta, hogy vendégei elcsöndesedése után még tegnap este kiment az öreg a lópba.

János nagyot nézett a hírrre. Furcsa, hogy elment innen, vendéggapjai híre-tudta nélkül. Vajjon mit csinálhat, mibe törí a fejét megint. Mert tudta, hogy mostohaapjának többféle ábrázata van, s hol ezt veszi elő, hol amazt. Tegnap is mennyire nem látszott az arcán semmi különös, amikor utolsó magzatját így sárrá oszolni látta. Nem látszott őrajta soha semmi, hacsak éktelen dühre nem gerjedt és fegyveres szolgálát nem bocsájtotta az engedetlenkedőre, vagy korbácsolást, csonkítást nem rendelt el példaadásképen.

De tegnap különösképen szelíd volt. Sárgásősz haja szeliden lengett a szélben s lelógó ősz bajusza sem lett konyább, hanem szép engedelmesen beléfolyt mellére mélyen leérő szakállába. Olyan tud lenni, mintha oltárra festett szent aggastyán lenne, s csak aki az élete visszáját is ismeri, mint János, azt nem árníthatja el. Keserű is lett a prépost szája, hogy mostohájára gondolt.

— Tegnap is hogy jött el fia elhantolására! — ütözött meg újra a szárazkedélyű pap. Két fiatal ágyasa karján! A fegyvereseket a háta mögé rendelte és odamert állni a felesége sírja mellé ágyasaitól környezve. És az úr szemöldökrándítását is nagyobb áhítattal szemlélte itt mindenki, mint őket. Léhűtő hemzseg itt elég, de templomot vagy kolostort nem tudott építtetni egy emberöltő alatt, csak él így pogány-módra ...

Jánost akkor elfogta az indulat mostohája ellen. Kérdzetlenül hirdette ki a temetés után a népnek, hogy másnap napkelte után a három pap misét mond az elhaltért. Mindenki ott legyen és imádjának Lászlóért

mindannyian. Most meg idestova itt a mise ideje s csak surranó formás szolgálókat meg fogatlan vénségeket és az istállóból előbúvó fegyvereket látni: a ház urának se híre, se nyoma.

Időközben János két szolgáló papja is előjött, s azoknak meghagyta, hogy a tölgyfa árnyékába állítsák az oltárt, mert ma erős nap lesz megint. Aztán, hogy ezek eltűntek a házban, elnézte, mint elevenedik meg a földsánc belseje lovakat itató fegyveresektől, marhákat noszogató szolgálóktól és a lápból begyült bámészkodó emberektől.

Erzsi borzasan, álmos szemmel jött elő, a kút melletti nyárfatekenőhöz ment, hogy csatakos lábait megmossa, mit sem törődve azzal, hogy a begyült nép előtt emelgeti sebtiben magára kapott ünneplő kötötést. Lábán pirosas csíkok jelezték, hogy sulyomszedés közben megvagdosta a nád alaposan. János elfordult a kihívóan mosakodó nőcselédétől és a házbéli vén asszonycselédre nézett, aki most vette számba a begyülő halászegényektől az éjszakai zsákmányt. A leapadt víz miatt bizony soványas volt, csupa vézna kis hal, a nagyok idejében elúsztak az aszály elől valamerre. Az öregasszony rikácsolva szidta őket, hogy ilyen hitvány fogásuk esett, lelustázta, himpellérezte őket, aztán a kerek, sátorzerű házból kis cserépedényben kenőcsfélét hozott elő, azzal kengették a cselédek napszitta, összegubancolódott hajukat s volt, aki ormótlan fafésűt is akasztott üstökébe.

Ez hát a Péter ispán szállása, — gondolta a prépost. Beveszi magát ebbe a lápi tenyészetbe, mint valami kán. Körülötte pogány pusztaság egy megyényi kunnal. Pedig nem is származik közülük s többre, magasabbra vihette volna. Úgy húsz-huszonöt esztendőnek előtte Zsigmond király egyik túlhosszúra nyult utazása közben az ország népe már-már fellázadt Cillei Borbála és Walmerode lovag együttélése miatt. Péter még csak szabados ispánja volt akkor a lának. S hogy azután a házasságtöréssel vádolt királynét nem ölette meg a kegyetlen hajlamú Zsigmond, ahogy azt sokan várták tőle, hanem a Várad melletti nyomorúságos Száldobágyra száműzte, hogy ott szörköntösben, böjtölés és imával vezekelve le országháborító bűnét, Péter nagyon maga mellé tudta fordítani a királyné még mindég becsesnek tartott jóindulatát. Becses is lett az, mert Zsigmond végül mégis megbocsájtott neki, cseh királynévá is megkoronáztatta és később a császárnéi címet sem sajnálták tőle hódolói. De azt a száldobágyi telet és tavaszt lándzsás őrcsapat és egy öreg barát őrizete mellett nagyon keserves állapotban töltötte a kényeztetett húsú királyné.

Péter ébredt rá legelőbb, hogy itt a segítség és az emelkedés alkalmá. Hamarosan szerét ejtette, hogy mindenféle böjtös nyálánkságokat csempészzen be a fogság terheit nehezen viselő asszonyoknak. Kosárszámra szedette össze a kékes-szeplős bibictojásokat s az öreg barát ezt olyan csigaszerű undorító hulladéknak vette, hogy ehetett belőle Borbála, amennyit akart. Nem tudta az öreg barát, hogy a bibictojás kicsit megfőve üvegesen áttetsző és kékeshúsú bár, mégis fejedelmi étel. Előbb tehát a fegyrszerű állapotokon kezdte Péter a kedveskedést. Becsempészett néhány hordó csikot, rákot, tekenősbékát meg azoknak to-

János a csak kenyérrre és vízre berendezett háztartású faudvarba. Borbála sokat időzött lánykorában a tenger mellett, ismerte és szerette ezeket a vízi étkeket és nagyon hálás volt értük. Jöttek aztán később a halak is, márnák, harcsák; keményhúsú csukák s fogsága vége felé már a vízi madarak is víziféregszámba mentek; ha fekete volt a lábuk, s vitt már ekkor az egészen elmerészedett Péter tuzokot is Száldobágyra, amit úgy ejtettek el ólmos esőben, mikor a kényes-óvatos madár nem bírja bénult szárnya alá emelni hatalmas testét. Ekkor fogadta bizalmasául a királyné. A világi hatalamsságokkal mindég jól el tudta igazítani Péter a dolgát s János prépost édesapját, a váradi királynői házak belső ispánját is ekkor vonta belé úrnője titkos levelezésének szolgálatába, amiben az aztán korai végét is találta.

Mikor a királyné már egészen felbátorodott fogsága enyhültén és egy kis erőre kapott a hosszas böjt után, lovas futárokkal ostromolta könnyelmű férjét fogsága feloldásáért. János édesapja nagy utakat tett meg ekkor, hogy a kóborló királyt utolérje. Megenyhült végre a király és megengedte, hogy Borbála a nagyobb kényelmet nyújtó Holicsba, a nyugati végekre költözhessék, de ezt a hírt már nem János édesapja hozta meg, mert az útközben elpusztult. Péter ispán hozta az írást s ő is kísérte el Holicsba a fogságából szabadult királynét.

Ezután vette feleségül János özvegyen maradt édesanyját, a váradi özvegyi házból kényszerítette magához. A fiáért megtette a jó asszony ezt is, pedig nem szíve szerint ment Péterhez. Így kerültek ide a lábba, ahonnan csak az anyja elsorvadása után került el papnak. Borbála királyné pedig kicsúszott a büntetésből: Zsigmond csak néha tért haza, s az asszony szép fehér keze elért, ha valakit büntetni vagy jutalmazni akart. S Pétert legtöbbször jutalmazni akarta. De az mégsem hagyta el a lápot s nem kereste fel többé a királyné udvarát.

Már begyült a nép, két legény nagy gobanásládát igazított ki a szükreszabott ajtón, hogy a tölgyfa alá helyezték. Üresen is súlyos volt ez a láda, a két halászlegény megizzadt belé, amíg kirendelt helyére vitte.

A papok kis hordozható oltárkövet helyeztek a hombárra, letakarták, kihozták a misekönyvet és néhány zöld tölgyfagallyat tűztek a láda felső nyílásaiba. Aztán az egyikük kihirdette, hogy aki gyónni akar, gyónhat. Az idevalósiak közül nem akadt jelentkező, csak két más vidékről ideszármazott asszony meg egy idősebb férfi térdelt le a tornác elrekesztett sarkában. Az itteni asszonyok fiatalja nem is ismerte a hitet, meg óvakodott is gyónni éppen a gazda mostohafia előtt, mikor lett volna panaszuk elég az ispánjukra. A legények néma daccal álltak kendervászon gatyájukban és a hasukat szabadon hagyó rövid kis ingben, S ahogy nőtt a hőség, a legyek is egyre szemtelenebbek lettek. És a gazda csak nem jött.

János elnézte a lép népét. Ezek a kunok itt száz évvel előbb még mind pogányok voltak s azok ma is. Amíg köröskörül Zsigmond népei, csehek, morvák, szerémségiek meg erdélyiek titokban készült bibliafordításaik szövegébe kapaszkodva a kelyhen veszekszenek, hogy minden-

áron két szín alatt áldozhassanak, ezek itt még azt sem tudják, mi a szentmise. Neki is többet kellett volna gondolnia velük, ha nem kerüli annyira a mostoháját. Valami nagy hidegség, be nem vallott irtózat volt közöttük mindég. Pedig talán nem fenekéig romlott lelkű férfi Péter ispán sem. Mikor elengedte Váradra papnak, nem azt mondta-e félig dévankodva, félig komolyan:

— Te meg fiam, imádjál értem is, mert én ahhoz nem értek...

Hát imádkozott érette, de valahogy mindig nehezen ment ez az imádság az anyja sorsát szánó fiunak. A gabonásládára nézett, újra észébejutott az anyja, ahogyan hajdanában a homályos kamarában a szakajtók előtt hajladozott. Városi asszony volt és saru nélkül sohasem mutatta volna magát mások előtt. Betegen is bent imádkozott mindég a ház legfelső kamarájában illatos füstölők között, hogy elhajtja a szűnyogokat és a lép nyüzsgő, éjszakai férgzeit. Így azután a fia is könnyen megszokta a tömjénszagot és a templom mindég anyjára emlékeztette.

Kis ingerültség szállt fel benne, pedig már a miséjére készült s nem akarta haraggal szétszórni elméjét. Hirtelen felállott tehát, intett két szolgáló papjának, magára öltötte ő is a miseruhát s bár még mindég tartott mostohaapja haragjától, megkezdte a misét. Pap ő és más urat szolgál, nem a lép urát.

Röviden fohászzkodott magában a szent áldozat előtt, hogy tisztuljon el lelkéből minden harag, az élők és különösen a mostohaapja iránt, De gondolatai megint elkalandoztak, mikor a sánc mögé besereglettekre esett a tekintete. Nem térdeltek ezek mögéje, keresztény hívek szokásaként, hanem inkább elébe óvakodtak és figyelték az arcát, lesték minden mozdulatát. Sohasem láttak még misét. Erzsi volt közöttük a legnyugtalanabb. Nagy fekete szemét gyerekes ámulással meresztette a kelyhet megáldó kezére, egyre közelebb jött, aztán egyszer csak odaállt a liszteshombár fa felőli oldalára, onnan bámulta a szent áldozat szertartását.

Nem szakította meg a misét. Hadd bámulják, hadd tartsák vajákosnak vagy varázslónak, mindegy. Krisztus mindnyájunkért meghalt a kereszten. Ezek nem tudják, nem értik. De a szemük tükrében, ahogy itt állnak vele szemben s varázslatra lesnek, van valami vágyódásféle is a gyermekes kíváncsiság mellett. Talán mégis megérik valahogyan egy másik Úr jelenlétét. Hallhattak róla, hogy Krisztus halottakat támasztott életre s most talán megérik, hogy silány, bűnös életük, a gazdának és fegyvereseinek korbácsán és csonkító vasán túl valami más élet is vár rájuk. O, ha ezt megértették! S mintha saját értelmét akarná szétszórni köztük, eleven hittel fohászzkodott, hogy valamit megmutathasson nekik ebből.

Térdet hajtott, azután szomjas, erős hittel mondta: Ez az én testem... A gyónó öregek térdrehullottak ekkor s, néhány gyereket is tisztességtudóan maguk mellé rántottak, csak a legények álltak zavarosan egy csomóban.

Álltak és néztek a papra, furcsa zavar volt a szemükben, nem értettek a dologból semmit. Soványak voltak ebben a rossz esztendőben

s ha légy szállott cserzettbőrű horpaszukra, ösztönszerűen csaptak oda, de gondolataik egészen máshol jártak. Jánosnak egy pillanatra a köldökükön akadt meg a szeme, ami magzat korukban az étellel összekötötte őket. Mintha ezek a csupasz köldökök most egy más élet köteléke elé lettek volna kitérve és ő mégsem tudja nekik ezt az életet közelebb hozni, mert messzire estek Krisztustól és a mostohája keze alatt nem is kerülhettek közelebb hozzája. S Őt is biztosan az apja hajcsárának tartják. Istenem, segíts, hogy kitűnjék: nem úgy van.

Felmutatta a kenyeret és a bort. Se a legények se a szolgálók nem hajtottak térdet, sohasem nyertek erre példát. Talán ha uruk itt lenne s letérdepelne, követnék... de így csak bámulnak és várnak valamire tanácstalanul.

A nap már magasra hágott, köröskörül szárazon izzott a sivár tájék. Néhány görbe mocsári tölgy meg fűzfa látszott távolabb, különben csupasz volt a tikkadt táj. S ezek még tikkadtabbak, még harmatra vágyakozóbbak talán. Mennyivel többet ígért nekik Krisztus. Hogy juttathatná el hozzájuk ezt az üzenetet?

Valahol tőzeg égett és keserű szag terjengett a levegőben. A szagra az őrizetlen, kibéklyözött állatok keservesen felbődültek.

János pap megáldozott és a három öregebb embernek is kiosztotta az Úr testét.

Ekkor rohant az oltár elé Péter ispán tépett, sáros ünneplő kötösében; még a tegnapiiban, ahogy a temetésnél állott ágyasai között. De most más volt az arca. Támolyogva jött, de nem részegen. Inkább valami belső reszketés rázta a testét és a hangját is, legyőzhetetlen reszketés. Hajába, ruhája tépett díszeibe nádtörmelék, bogáncs, ragadványfű akaszkodott, nagy fabutykosa kiesett dugóval üresen ingott az oldalán s mintha nem látta volna az udvarra begyült népet. Valami furcsa vonzás áramában jött az oltár felé.

— Áldozni akarok én is... — nyögte s zihálva szivárgott fel kiscserepesedett ajkáról a szó.

János prépost ott állott az Úr testét őriző kehellyel s első indulatában rá akart rivallni a rendbontóra. Mostohája hangja azonban olyan volt, mint a meghajszolt, halálrasedzett állaté. János körülnézett, látta hogy kettőjüket nézi itt mindenki. Keménység szállott belé, elhúzta az öreg elől a kelyhet, pedig Péter hatalmához szokottan mohón kapott utána.

— Várjon. Gyónt-e, megtisztult-e, hogy magához vehesse az Úr testét? Én és a papjaim nem láttuk tegnap este óta — szólt szigorúan és magasabbra emelte a kelyhet a lábához térdelő elől.

— Istennek magának gyóntam a lápon. Ő irtalmasabb volt, a halálból ragadott ide. Könyörülj rajtam, fiam ...atyám...

János prépost ingerült volt a mise félbeszakítása miatt, de ugyanakkor felelősséget is érzett.

— Ha meggyónik kegyelmed, megáldoztatom... — s elfordulni készült, hogy befejezze a szent áldozatot.

— Itt az egész nép előtt? — emelte fel fejét Péter s kérdése gyer-

mekesen gyámoltalan volt. János pap erre nem gondolt és most felfigyelt: miért kérdezi ezt Péter ispán, mi hajszolhatta ide, hogy ilyesméről alkudozik. Kész lenne ez a kemény ember nyilvános bűnvalómásra is? Igen, — gondolta — az ilyen megátalkodott bűnösöknek, akik miatt százak meg ezrek esnek el a hit kegyelmétől, az ilyeneknek nyíltan kellene gyönniök, mint régen tették azt bűnös vezeklők. Még magasabbra emelte tehát a kelyhet s hangja szokatlanul erős és szilárd volt ebben a pillanatban:

— Ha igazán vezekelni akar, nyilvánosan is bevallhatja a bűnét s itt nyerhet feloldozást. Akkor meg is áldoztatom. Vagy jöhet utánunk Váradra s ha olyan a bűne, majd feloldozza a püspök úr. De mi innen mise után indulunk haza.

— Nincs nekem időm Váradig mennem — sóhajtott Péter és János csak most vette észre, hogy mostohája alsó köntöse övét a nyakára hurkolta s a félrecsúszott kötelék mellett olyan a nyaka, mintha fojtogatták volna, kékes, horzsoltt, töréses. Ez felakasztotta magát s valóban a halál torkából jön. A pap hangja most már nem volt olyan szilárd, egy kis részvét is bujkált benne.

— Ne féljen, ha idáig el tudott jönni, forduljon egészen Krisztushoz. Nála van a kegyelem.

— Legyen, ami lesz... a gyehenna tüze égetett egész éjjel. Engem már megölelt a sátán, mikor felhurkoltam magam egy fára, halálos ítéletemet is hallottam. Minden bűnömet fülembé sikitották, kárhozatomat láttam. S hogy leszakadt a nyakamról a kötelék, annyi erőm maradt, hogy ide futhattam. Én nem várhatok...

— Emlékszik még a tízparancsolatra? El tudja mondani, mit vétett ellene.

— Vétettem mind a tíz ellen. Nincs is talán bűn, amit el ne követtem volna.

— Ölt is?

— A te apádat öltem meg háborún kívül, fiam.

János pap szilárdan tartotta a kelyhet, csak az arca rándult meg.

— Miért? Miért?

S lehajolt hozzá s odasúgta: — mondhatja halkabban is. — Péter értelmesen, se túl halkán, se hangosan mondta:

— Ketten voltunk bejáratosak királyné asszonyunkhoz Száldobágyon, én és az apád. Mi békéltetgettük az urával. De mikor a király már kegyelmet adott az asszonyának, fülebe jutott, hogy az egyik férfi nem jóban járt ott. Ez én voltam. De az írást, amit a király egyikünk elvesztésére küldött, csak én tudtam elolvasni, pedig az apád hozta magával. De apád nem írt, nem olvasott. S én a te apád ellen fordítottam az ítéletet, mert abban név nem volt. Megöltem őt a lápon, testét ponyvába mélyesztettem. És hogy anyáddal szemben jóvátegyem bűnömet, feleségül vettem.

„S megölte őt is” jött volna János szájára a szó, de visszaharapta. Ne érje indulat szennye a kezében tartott szent testet. Csak annyit kért, más embert nem ölt-e?

— A fiaimat. Mert az én vétkem miatt vette el őket mind fiatalon az Isten. S tegnap László fiam teteménél a te apád szétfeszülő teteniére kellett gondolnom szüntelenül, mert Lászlót ugyanott találtuk meg, ahol az apácat, nagy idő múlva s igen megromlottan. A te arcod, az ő arca és a Lászlóé egészen összefolyt előttem. Előled szöktem ki a lápra, ott akartam aztán végezni életemmel. S ott az övemen lógva éreztem, hogy megölel a sátán, arcomba fúj, képemet nyaldossa s a szeme villog örömeben, mert vihet már, ragadhat engem bűneimtől vetett kárhozatom ágyába. S valami ítélő hang kimondta ekkor rám: gyilkos. S hallottam anyád hangját is, mikor egy szolgálóval vétkeztem: buja állat. Rángatódtam én a hurokban, tudtam, hogy elvisz a sátán s akkor egy hang azt súgta, van irgalom. S én az irgalmas Jézushoz folyamodtam, s akkor elszakadt a nyakamon a kötelék s ide kergetett egy sereg ösztökélő és gyönyörűszép muzsikahangra éneklő sereg. Ha lassabban jöttem, elhaltak a szép hangok. Mikor újra erőt merítettem, hogy jöjjek, felcsendültek újra. Ide vezéreltek te elébed.

Péter ispán itt kissé megpihent.

— Feladja magát a királynak, az új királynak — szólalt meg János, aki furcsának is, csodálatosnak is vélte az eseményt. Pedig soha ilyen őszinte hangú a mostohája nem volt.

— Van itt püspöki fegyveres elég, elfogathatsz. Életemet odaadtam, de lelkem ne legyen a sátáné.

— Elbocsájtja ágyasait, minden kárt megtérít, amit még megtéríthet.

— Mindent megteszek, amit mondasz, csak oldozz fel engem.

— Akkor földi büntetését vegye el majd a királytól. Én Isten nevében föloldozom, ha igazán szánja bűneit. Mondja utánam. — És kezdte elébe mondani a bűnbánó szavakat. Az első legény ekkor térdelt a porba.

Az öreg ziháló hangon, megcsendesedve mondta utána, amit kellett, s népe ott térdelt körülötte a porban, s nézték gazdájukat, aki ime magához vette előttük az Úr testét. Utána ott maradt arca esve a földön.

János prépost kiterítette a halottat a házban és rögtön másnapra elrendelte a temetést. A látottak tanúságául pedig elhatározta, hogy a temetés után szólalni fog ehhez a néphez, amelyhez még nem szólott pap sohasem. Halántékán veritékcsöppek ütöztek ki, mikor egyéb papirnemű hűjján a magával hozott kapcsos könyv utolsó, félig üres oldalára jegyezni kezdte:

Ez vilaghnac utjai seppedekesec... Ystennek mindenható kegielme es irgalma nagioobb, mint az egész vilaaagh binei...

Városi István

HAT SZONETT A DUNÁRÓL

A NARANCSZÍNŰ DUNA

Mondják rólunk csicsergő déli szájak:
Narancs e barbár földön nem terem.
És lám, a nap ha Júliusra bágyad,
Mint ingó-bingó narancsligeten

Pihen Dunámon. Minden porcikája
Narancsot ringat. Narancs a kavics,
A csöpp, a hullám és a forró pára
S narancs benne a tündöklő nap is.

A mindenség is óriás narancs:
Dunám az édes, szétömlő leve
S ájult fürdőzők tapadnak bele.

Az élet pántja olvadás parancs:
Vigyázz, vén gyilkos rajtad a meleg
S a halál könnyen fölbed lebeg.

A BÍBOROS DUNA

Bíboros szőlők, bíboros gerezdek.
Bíboros ég és bíboros sugár.
Mi más lehetnél: gyöngye a keretnek,
Augusztusi bíboros Dunám.

Az ég s a föld testvér ünnepre készül.
Ez a sok bíbor félig földi csak
S már félig égi: roppant messzeségből
Ereszkedik le szép Dunám miatt.

Az időből most csendesen kitérek:
Arcomon csönd és bíbor szárnyú fények
Csöpp foszlányai reszketnek csupán.

Ámultan nézem s látom egyre jobban:
Örökös, súlyos, bíbor nyugalomban
István Királyom lépked a Dunán.

A BARNA DUNA

A nyári lomb már őszi lomb és barna
Bólogatással nézi a vizet.
Ki tudja, mit súg titkon az avarba
A déli szél, ha füttyög és sziszeg?

Mókus és róka méléz a magasba.
Barna vagy öreg Dunám és hideg.
Szeptember csípős verseit szavalja
A Csitri és a Körtvélyes sziget.

Őszanyó talán kávéfőzőget
A hegyeken és vén kezéből barna
Kávé csurog a lassuló folyamra.

Most már ruhám se fekete szövet,
Szent Ferenc adta rám e délutánra:
Barna Dunához illő barna kámzsa.

A LILA DUNA

Lila selyemből szőtte takaródat,
Mint beteg lányét, Október keze.
Balga tudós, hát tévedett a hónap:
Dunám, erővel töltöztél tele.

Lilán nevensz az őszi hervadásra.
Rejtőzöl tán, de nem hervadsz soha.
Szalagod lila főpapok uszálya,
Ritkán kigyúló lila láng: csoda.

Várod, míg terhes, lassú sorvadással
Zúg át rajtad a méla, őszi gyászdal:
A föld siratja benne vén korát,

Majd mosolyogsz a pusztuló vidéken.
S lilán csepergő, másvilági fényben
Magasztalod Október Asszonyát.

A FEKETE DUNA

Fekete varjak serege rikácsol.
Hallgatóznak a fekete halak.
November sötét koporsókat ácsol
A dunaparti füzesek alatt.

Megnyúlt tömegsír vagy Dunám s a mélyben
Századok kínját elpihenteted.
Fekete fodrok koszorúi s ében
Habok csokrai ringanak veled.

Pár csillag már az égbolton motoszkál.
Gyertyák gyulladnak fönt s az égi oltár
Rádönti égő viaszcsöppjeit.

Fekete könny, fekete Magyarország
Oszlik két partod tájain és sorsát
Némán rejtéd a világ végeig.

A SZÜRKE DUNA

Valami szörnyű, kozmikus pipából
Szóródott rád a rengeteg hamu.
Ha nem bolyongna déli földön távol,
Irigyelne a legszürkébb daru.

Mivé lettél szép szivárvány Dunája.
December szürke szája mart beléd.
Hozzád sírhatja minden apró, árva
Költő a szürkék szürke énekét.

Szürkébb vagy, mint a szürke korszakok:
Epekedők, hogy szürke Betlehemben
Az Isten száll le szürke földi mezben.

Jaj, a világon egyedül vagyok
Dunám, ki most e szürke ködben szánlak,
Mégis szeretlek, mégis megcsodállak.

SZEMLE

A SZENTOLVASÓ EREDETE

A nyelvújítás óta általában rózsafüzérnek nevezik azt az imádságos sorozatot, amelyet a magyar középkor végén rózsakoszorúnak, vagy koronának, avagy Szűz Mária zsoldtárának (psalterium) nevéen ismertek s amelynek számlálására, „olvasására” a szentolvasónak nevezett füzért használják. A szentolvasó lényege jelenleg százötven Ave Maria elmondása háromszor öt tizedben, melynek mindegyikéhez Jézus Máriával egybefonódó életének egy-egy titkát csatoljuk elmélkedés tárgyául.

A népies imádságok közül a rózsafüzér talán a legkedveltebb. Egyaránt ismerik és használják a régi kultúrterületeken és a Jangcekiang mentén, Afrikában és a csendesóceáni szigeteken; mondják laikusok és papok, tanult és tanulatlan emberek. Az Egyház a maga részéről számos búcsút fűzött hozzá. Hogy ezeket el lehessen nyerni, az arra felhatalmazással bíró paptól megáldott rózsafüzért kell használnunk; ha eladják, vagy darabokra szakad, a búcsú nem nyerhető el (can. 924.). A búcsú elnyerésére azonban nem szükséges a bevezető Hiszekegy, Miatyánk és három Ave Maria. Ha a szentolvasót közösen mondják, elég, ha egy személy tartja kezében a rózsafüzért. Ha dolgozunk, vagy valamely más okból nem tarthatjuk kezünkben, eligendő a búcsú elnyeréséhez ha a rózsafüzér nálunk van.

Utóljára 1947-ben hangsúlyozta az Egyház a Mediator Dei kezdetű enciklikában, hogy a szentolvasó imádsága a keresztény lelkiülethez hozzátartozik és a liturgikus áhitat nevében nem parancsolható ki annak perifériájára. A XVII—XVIII. században különösen a janzenizmus vizsgálta a rózsafüzértől s azt ajánlotta, hogy a „lélektelen” ismétlés helyett imádkozzák Szűz Mária kis officiumát, vagy a bűnbánati zsoldárokat. Korunkban is

voltak, kik az individuális áhitatot lenézve, nem jó szemmel nézték a szentolvasót; ezért volt szükség rá, hogy az Egyház újra hangsúlyozza jelentőségét a szükséges magánajátosságok sorában.

Voltak, akik a magánajátosságokat eredetük szerint is kifogás tárgyává tették, mondván, hogy egy bizonyos lelkiség szülöttei és ép ezért nem szükségképpen valók mindenkinek. A rózsafüzér, vélték, Szent Domonkos szellemi gyermeke, nem való tehát minden időnek. Pedig ha ennek a legkedveltebb népies ájtatosságnak történetén végigtekintünk, azt kell látnunk, hogy a közfelfogásban gyökerező vélemény, ellenére a rózsafüzér éppen nem egyetlen rendnek vagy szentnek az alkotása, hanem az Egyház szükségletei szerint a Szentlélek vezetése mellett lassan alakult, fejlődött és ért meg azzá, ami jelenleg. Három dolog teszi a szentolvasó lényegét: az Ave Maria bizonyos sokszorozást, az imádság alatti elmélkedés Jézus és Mária életének titkairól, s az imák számának ellenőrzése a füzér segítségével. E három lényeges elem egymástól függetlenül keltekezett, sokféle formában divott és sokan járultak hozzá, míg a mai értelemben vett szentolvasó kialakult.

Az Ave Maria sokszorozása a korai gótika korában — a XII. században — válik divattá. Elődje ennek a szokásnak a clunyi bencéseknel keresendő. A clunyieket az különböztette meg más bencés monostoroktól, hogy először voltak éles határvonalat a pap és laikus, tanult és nem tanult szerzetes között. Egy clunyi Consuetudinariumot rögtön meg lehet ismerni arról, hogy kétféle noviciátust rendel el: a leendő papok és a laikusok részére. Ezek a laikus testvérek — conversusok — nem tudták a zsoldárokat s így a mind hosszabbra nyúló karimádság helyett bizonyos számú Miatyánkot kellett mon-

anick. Ha például meghalt a közösség valamely tagja, ötven Miatyánkot kellett elmondaniuk a régi clunyi Szokások szerint a laikusoknak. „Ha valaki pap, énekeljen egy misét, ha nem pap, mondjon el ötven zsoldárt illetve, ugyanennyi Miatyánkot.” Ugyanez az előírás állott a templomos lovagrendnél is; ha nem vehetett részt valaki a karimán, naponta ötvenhét Miatyánkot kellett mondania. A gondolat, hogy a százötven zsoldárt ugyanannyi Miatyánkkal pótolják, közkeletű lett a XI. század folyamán, Százötven Miatyánk az irni-olvasni nem tudó laikus ember zsoldározsága; a legszebb ima, az Úr imádsága pótolja a zsoldárokat. A XII. században azután a Szűzanya tiszteletére az Üdvözlégyet kezdik sokszorozni, miután az előző században az „angyali és evangéliumi versnek”: az Ave Mariának gyakori imádkozása divattá vált. Damiani Szent Péter (+1072) mondja el, hogy egy haszon-talan és semmirekellő klerikus mást nem imádkozott, mint naponta ezt az angyali evangéliumi verset a Mária-oltár előtt és emiatt Mária megmentette őt az elcsapatástól. Az imádság ekkor, és egészen az ujkorig, csak a bibliai szövegből állott, azaz a jelenlegi szövegben csak a „Jézus” szóig terjedt. Nagy jövő várt erre az imádságra, melynek leplelesebb propagálója Szent Bernát lett, mert ezt az imát fonták meg sokszorozva a Szűzanya köre.

A régi laikus Pater noster ima mellett, vagy helyette ugyanis a XII. században elkezdtek az Ave Maria százötven vagy ötven ízben való elmondását. Így például Aibertus, a flandriai Hainautban befalazott remete — reclusus — „naponta ötvenszer mondogta el égreemelt kezekkel az Ave Mariát, mindenegyes alkalommal a földreborulva”. Már a tizes felosztást, tehát tíz-tíz Ave összefüggő imádkozását is megtaláljuk ebben az időben. Egy 1150—1200 között angol remeték számára írt útatisztásban (The Ancren Riwle) olvassuk minden tíz Ave előtt ezt az imát, mely elválasztja az egyik tizedet a másiktól: „A Szentlélek száll-

jon tereád és a Magasságbelinek ereje árnyékozzon be Téged, ezért a Szentet is, ki Tőled fog születni, Isten fiának hívják majd. Ime, az Úrnak szolgált leánya, legyen nekem a te igéd szerint.” Hogy Miatyánkkal válasszák el a tíz-tíz Ávét egymástól, egy karta-hauzi szerzetes, Henricus Calcariensis (+1408) kezdeményezése, ki harminchét éves koráig párizsi magister volt és csak utána lépett a rendbe.

Az új imádság számlálása a számoló-fűzérrel sokkal régibb és nem is korlátozódik a keresztény vallásra. A sokszorosan elmondott imádság számlálása valamely mechanikus eszközzel ösrégi. Palladios beszél el a IV. századból, hogy egy Pál nevű remete napi háromszáz imáját háromszáz kavicssal számlálta meg. Ezt sokan gyakorolták: a „lapides calcularii”-t, a számláló kavicsokat fűzérre fűzték és újjaik között pergették. A bizánci keresztények praxisában magvakat, kövecskéket, csigákat, gyöngyöket fűztek fel. Ez a „kombologion” már a keresztesháborúk előtt Nyugatra került, de leginkább nyilván azért terjedtek ott, mert a keresztetek emléktárgyként hoztak magukkal ilyen fűzereket. A XII. században már gyakori dolog volt így számolni az imádságot. Godiva, egy angol asszony „gyöngyszemeket fonálra fűzött és mindegyiket megérintve kezdte az egyes imákat, hogy a számot el ne vétse, a gyöngyfűzért azután Szűz Mária szobrának nyakába akasztotta” — írja Malmesbury Vilmos (+1143). Az imádság-számlálás nem az Ave Mariánál kezdődött, hanem még a Miatyánk-sorozatok mondásánál, amit a számláló-fűzér régi nevezőbizonyít. Franciaul népiesen ma is „pâte-nôtre”, Miatyánk a neve, német neve „pater” vagy „päter”, délnémetül pedig egyenesen „nuster” (= noster), s a horvátoknál a mai napig „ocsenás” (miatyánk) a rózsafűzér népi neve az irodalmi „krunica” helyett. Megjegyzendő, hogy a „pater-noster”-lift neve is a rózsafűzér francia nevéből származik.

Az újszerű Mária-devóció neve már

a XIII. században megvan. Egy jámboréletű ciszterciáról mondja egy XIII. századi legendás könyv, hogy sokszor imádkozta el az ötven Ave imádságát, amely mint ötven rózsza virult ajakán és koszorúvá fonódott, amelyet az Istenanya fejére tehetett. A rózsza ugyanis a lovagkor hódolatának legszokásosabb jelképe volt. Így aztán készen kínálkozott az elnevezés: rosarium, azaz rózsakoszorú, vagy rövidebben „scrtum”, „corona”, azaz füzér, koszorú. Végig megmaradt azonban a Zsoltároskönyv pótlásának gondolataképen a „Psalterium Beatae Mariae Virginis”, Mária zsoltároskönyve elnevezés is.

A rózsafüzér harmadik mozzanatának, az imádsággal egybefonódó elmélkedésnek célja az volt, hogy az egyhangúság ritmusalanságát, a gépiességet elkerüljék. Mint Thomas Es-ser dominikánus kimutatta, egy német karthauzi, Dominicus Pruthenus (=porosz), kezdte ezt a módszert ajánlani a XV. század elején. A „titkok” azonban nagyon változóak voltak: akadt aki a százötven Ave Mariához százötven titkot ajánlott. Az újkori rózsafüzér-mozgalom megalapítója s az újkori rózsafüzér megszervezője egy szentéletű, domonkos lett: Alanus Rупensis, Alain de la Roche. Párisban, Douaiban és Rostockban volt professzor és 1475-ben halt meg negyvenhét éves korában. A rózsafüzér-imádság nagy propagálója volt, ő sürgette az Avék mondásával kapcsolatban az elmélkedéseket, nagyjában a maiakat. Művei mind erről a témáról szólnak, de csak jóval halála után jelentek meg Stockholmban (De immense et ineffabili dignitate et utilitate psalterii pre-celse ac inemerate semper virginis Marie, 1498).

A rózsafüzér épen a középkor végének lett legnépszerűbb és legaktuálisabb imádsága. Elterjesztésére Alanus megalapította a Fraternitas psalterii-t, a Mária Zsoltároskönyvének Testvérseregét. Az első állítólag Douaiban 1470-ben már működött. A másodikikat 1475-ben Kölnben alapította meg Sprenger

Jakab domonkos perjel, Alain tanítványa, akkora sikerrel, hogy hat év múlva már százezer tagja volt. Sorra alakultak mindenütt a IV. Sixtus pápa által 1479-ben jóváhagyott Társulat filiai: 1478-ban Lisszabonban, 1481-ben Schleswigben, 1483-ban Ulmban, 1486-ban Frankfurtban; mindenütt Alain tanítványai vagy rendtársai szerepelnek alapítóként. Hazánkban 1496-ban kezdik a domonkosok a Rózsakoszorú-Társulatot hirdetni; Almási Benedekfia János nyerc erre engedélyt. De már előtte is kellett lennie ilyen társulatnak, mert 1491-ben Somkereki János és felesége Kolozsvárott a domonkosok templomában már rózsakoszorú-kápolnát emeltetett. III. Gyula és V. Pius pápa azután egybefoglalt és a domonkosok generálisának vezetése alá rendelt minden Rózsafüzér-társulatot. Így lett a rózsafüzérből — bizonyos mértékig — dominikánus-jellegű, vagy annak vélt ájtatosság, annál is inkább, mert a Rózsafüzér királynőjének ünnepe a domonkos származású V. Pius pápa nevéhez fűződik, ki tudvalóan a lepantói nagy győzelem emlékére rendelte azt el 1572-ben.

Ábba a szolozsmába, melyet a mai napig mondunk, ekkor került az az újkor küszöbén keletkezett legenda, mely szerint ezt a lassan kialakult rózsafüzért Szent Domonkos szerezte, még pedig az albiak elleni szellemi harcában részesült látomás után, mikor Mária a rózsafüzért ajánlotta neki. Először X. Leó pápa szól erről 1520-ban, majd V. Szent Pius, sőt a múlt században IX. Pius és XIII. Leó pápa is, rendszerint az „ut pie creditur” — ahogyan jámborul hiszik — hozzáttétellel. Am az újabb kutatás kétségtelenül megállapítja, hogy a rózsafüzér nem egy szerzetnek és nem egy szentnek az alkotása. Szent Domonkos művének Prouille volt a bölcsője, a legenda szerint itt részesült a rózsafüzér-látomásban. Am az alapítás idejétől, 1206-tól 1348-ig Prouilleról összeszedett 544 okmány egyike sem mutatja, hogy Prouille a rózsafüzérnek is bölcsője lett volna. Nem szólnak a

rózsafüzérről Szent Domonkos legrégebbi életrajzai sem, számszerint hét; hallgat róla az 1233-ban Toulouse-ban lefolytatott szenttéavatási per; nem ismerik az 1228-ban kiadott rendi Konstitúciók, pedig részletesen felsorolják az ájtatossági gyakorlatokat. A XIII—XIV. század egyetlen aszkétikus írója sem említi a rózsafüzér-látomást, mint ahogyan a művészet is mellőzi ezt a témát. Láthatunk ugyan olvasóval övezett domonkosokat, de ugyanígy jelennek meg ebben az időben már a ferencesek és a kármeliták is. Szent Domonkos látomásáról először Alain de la Roche beszélt, aki szent alapí-

tója életét látomásokban élve újra, többek között értesült az állítólagos Szent Domonkos-vizióról is. Bármily szépek is Alain látomásai, történetileg nem felelnek meg a valódi Szent Domonkos-életrajzoknak, mint ezt Échard is a dominikánus rend más tudós tagjai megállapították. „Vérité et justice quoi qu'en coute” — csak igazat, akármi áron is: ez a katolikus tudomány jelszava. Ez a népszerű, gyönyörű imádság annál értékesebb, hogy sok gyökérrel — és nem egygyel — kapaszkodik bele a kereszténység ősi lelkiségébe.

Radó Polikárp

AZ ÉLET ELŐFELTÉTELEI AZ ÉGITESTEKEN

Van-e a Földön kívül is élet? Vannak-e más égitesteken is növények és állatok, vannak-e máshol is hozzánk hasonló, halhatatlan lelkű élőlények, emberek? Ezek a kérdések már a legrégibb időkől kezdve foglalkoztatták az emberek gondolkodását, különösen pedig, amióta a csillagászat tudománya a távcső feltalálásával elindult káprázatos fejlődésének útján és egyre lenyűgözőbb arányokban bontakoztak ki a világegyetem méretei.

Mert amikor a kutatások megállapították, hogy a Tejútrendszer állócsillagainak száma, — ahova a Napjal együtt mi is tartozunk — feltétlenül meghaladja a 30 milliárdot, de esetleg a 100 vagy 200 milliárdot is, fel kellett vetődnie a gondolatnak, hogy az élet elterjedése nem lehet a Földre korlátozva. Mert alig látszik indokolhatónak az a feltevés, hogy a sok milliárd állócsillag közül éppen csak a mi Napunknak lehessenek bolygói és azok között is csak a Földön létezhessen élet.

A Földön kívüli élet elképzelése először a nagyközönség és a szépirodalom érdeklődését hódította meg, úgy hogy a marslakók a századforduló táján már közismert szereplői voltak a fantasztikus regényeknek. A csillagászat azon-

ban, amely nem szívesen foglalkozik közvetlen megfigyelés és számítások útján meg nem közelíthető témákkal, már sokkal nehezebben nyilvánított véleményét.

A nézetek ezen a téren végül is két ellentétes felfogás köré csoportosultak: az egyik felfogás szerint az élet a természet legtrikább jelensége és a Föld mint élet hordozója egészen kiváltságos helyet foglal el az égitestek sorában, a másik felfogás szerint pedig az élettelen anyag fejlődésének egy bizonyos fokán átalakul élő anyaggá, az élet kozmikus elterjedése tehát valószínűleg általános érvényű természeti törvény.

Az első elméletnek, — amelynek legismertebb képviselője Jeans volt, — gondolatmenete röviden a következő:

Ahhoz, hogy valahol a világegyetemben élet létezhessen, elsősorban az kell, hogy egy állócsillagnak bolygói legyenek, vagy, legalább is egy bolygója legyen, hiszen a több ezer fok hőmérsékletű állócsillagok mint élet hordozói nem jöhetnek számításba. Bolygók keletkezése pedig csak a legkivételesebb esetekben lehetséges. Bolygók ugyanis csak abban az esetben keletkezhetnek, ha egy állócsillag egy másik állócsillag közelében vonul el és

abból vonzóereje révén anyagot szakít ki; abból az anyagból képződnek a bolygók. Már pedig az állócsillagoknak egymás közötti átlagos távolságát szem előtt tartva, azt kell mondani, hogy ilyen eset évbiliók alatt egyszer ha előfordulhat. A Nap bolygórendszerre tehát — és következőképpen a földi élet is — a természetnek egészen kivételes jelensége.

A másik elmélet szerint, — amelynek megalapítói és kifejlesztői elsősorban a szovjet csillagászok, Feszencov, Smidt, Parenago, stb. — a bolygók keletkezése nem olyan kivételes és ritka jelensége a természetnek, ahogy Jeans elmélete állítja; a bolygók nyersanyagát ugyanis a világrűben mindenhol óriási mennyiségben meglévő úgynevezett kozmikus por szolgáltatja, amelyen a Tejútrendszer körforgása következtében minden állócsillag áthalad és ezekből a „meteoritfelhőkből” ragadja ki vonzóerejével leendő bolygóinak anyagát.

Bolygók keletkezése tehát a természetnek rendes jelensége, már pedig, ahogy Rudas László mondja a *Materialista világnézet* című művében, — „ahol megvannak a szükséges feltételek, ott az élettelen anyag feltétlenül élő anyaggá fejlődik.”

Azonban a Földön kívüli élet feltevése egyáltalán nincs a materialista világnézethez kötve. Érdekes ebből a szempontból az a beszélgetés, amelyet P. Bangha Béla folytatott évekkal ezelőtt a rádióban egy magyar csillagással. A beszélgetés tárgya az volt, hogy lakhatók-e a csillagok? A tárgyhoz P. Bangha a katolikus teológus és bölcselet, a csillagász pedig az exakt természettudós szempontjából szól hozzá. Az eszmecsere során megállapították, hogy sem a természettudomány, sem a teológia nem zárkózik el az elől a feltevés elől, hogy más égitesteken is létezessen élet. Sőt: emellett a felfogás mellett több valószínűségi érvet hoztak fel; és ezeknek az érveknek a többségét nem a természettudomány szolgáltatta, hanem a bölcselet. De ismételten leszögezték azt is, hogy

csak valószínűségi érvekről, csak lehetőségek latolgatásáról lehet szó, mert sem a bölcselet, sem a természettudomány nem nyilváníthat ezekben a kérdésekben határozott, végleges formában megszövegezett véleményt.

És a természettudomány is, a teológia is megállapítja, hogy bármelyik elméletet fogadjuk is el, az elgondolás mindkét irányban lenyűgöző hatású. „Mert, ha az egész anyagi világegyetemben egyedül a mi földünkön van emberi élet, akkor azt kell mondanunk: mily csodálatos az Ur elgondolása, aki az egyik anyagilag legkisebb porszemet választotta ki arra, hogy benne fejlessze ki a szellemi életnek egész csodálatos panorámáját! Ha pedig millió más égitesten is van a mienkhez legáltalább lényegében hasonló élet, akkor meg az a gondolat ragad meg: milyen óriási, hatalmas, minden elképzelést túlszárnyaló birodalomnak vagyunk polgárai mi, kicsiny emberek! Egy láthatatlan világnak, amelyben mi csak parányi szigetecske, apró falucska vagyunk, de akiket ismeretlenül is egybefűz a többivel, a ránk nézve mindvégig felfedezhetetlen élőlények véghetetlen kórusával a közös mennyei Atya szeretete, a közös eredet az ő kezéből s a bizonyítással közös, örök rendeltetés nagyszerű egysége!”

Hogy ez az emberhez egyedül illő szerény és alázatos magatartás mennyire helyes, arról meggyőződhetünk, ha csak egy futó pillantást vetünk azokra az előfeltételekre, amelyekhez az élet lehetősége kötve van.

Milyenek kell tehát lennie egy égitestnek, hogy azon bármilyen formájú élet lehetséges legyen? Alfred Holl német csillagász „A világegyetem természetrajza” című munkájában sorra veszi ezeket az előfeltételeket és megállapítja, hogy ha ebből a szempontból vizsgáljuk meg földünket, „nem győzünk csodálkozni azon a végtelen értelmén, amely benne rejlik. Vele összehasonlítva a világ legzseniálisabb mérnökei, fizikusai, vegyészei és matematikusai egész biztosan csak kontármunkát végeznének, ha — hogy úgy

mondjuk — egy lakható égitest receptjét kellene kiszámítaniok.”

Csakugyan azoknak a feltételeknek végtelen sokasága, amelyeknek együttes fennforgása nélkül józan természet-tudományos álláspont mellett semmiféle élet sem képzelhető el, olyan döbbenetesen bonyolult rendszer, amelyet nemhogy előre kiszámítani, de meglete esetén kibogozni és megérteni is nehéz.

Rendszeres áttekintésnek még a kísérlete is köteteket töltene meg, elégedünk meg tehát néhány kiragadott példával, annál is inkább, mert a célnak ez is teljesen megfelel.

Víz nélkül az előttünk ismert élet minden formája lehetetlen, a levegő pedig a Föld felszínén kialakult élőlények nélkülözhetetlen anyaga. Mind a kettőnek, a levegőnek és víznek is, fontos alkotórésze az oxigén. Ezért mondhatjuk, hogy az oxigén az élet nélkülözhetetlen eleme. A különböző élőlények legnagyobb része az oxigént szabad formában veszi magához, de vannak olyanok is, amelyek a vegyületek kötött oxigénjét is tudják értékesíteni.

A Föld születésekor nem volt meg a jelenlegi levegő burkolata. Gáz-atmoszféra minden állócsillagot körülvesz ugyan, de ezekben a hidrogén sokkal nagyobb mennyiségben van jelen, mint a mi levegőnkben. A levegőnek 99 %-a nitrogén és oxigén, s a még fennmaradt 1 %-a se hidrogén, hanem főleg vízgőz és széndioxid.

A légkör kialakulásának kérdése egyike a kozmogónia legérdekesebb és legbonyolultabb problémáinak. A Föld ugyanis sok olyan elemet tartalmaz, amelyeknek a vegyrokossága igen nagy s amelyek főleg magas hőmérsékleten a velük érintkező oxigént vegyület formájában megkötik. Ilyen elsősorban a nátrium, kálium, kalcium, magnézium, és alumínium. Ezek az oxigénnel, még mielőtt a Föld tömege a Naptól elvált volna, már egyesültek, s a továbbiakban a vas, a hidrogén és a még megmaradt oxigén között bonyolult feltételektől megszabott egyensúly állt fent. Ezen egyensúly kialakulásában a

hőmérséklet, a keveredés aránya, s a különböző anyagok katalitikus hatása játszották a főszerepet. Az egyensúlyt fenntartó tényezőket bonyolult összefüggésük miatt teljes lehetetlenség számba venni. Ilyen alapon mondhatjuk, hogy tisztára „véletlen”, hogy mennyi vízből állt az óceán. A vas és az oxigén egyesülését valószínűleg a vas oxidálódásakor keletkező salak szabályozta. Ennek főalkotórésze a vas-oxidon kívül a különböző szilikátok. A salak befőtte a vas felszínét és elválasztotta az oxigéntől. Ha például egészen kevés százalékkal több vas ment volna át a salakba, ennél az oxidálódásánál elhasználódhatott volna az egész oxigénmaradvány, s a meglévő hidrogén nem alakulhatott volna át vízzé. A Föld felszíne tehát száraz az életfenntartásra alkalmatlan bolygóvá fejlődött volna. Ugyanis a salakréteg néhány százezerszer több oxigént tartalmaz most is kötött állapotban, mint amennyi jelenleg a levegőben van. Ha pedig kevés vas jutott volna a salakba, az ilyen módon fennmaradó oxigén-többlet a hidrogénnal olyan sok vizet hozott volna létre, amely az egész Föld-golyót elboríthatta volna.

Az egyensúlyi feltételek végeredményben a vas, a hidrogén és oxigén egyesülését úgy szabályozták, hogy a keletkezett vízgőz a Föld tömegének 1/4000 része lett. A Föld a fejlődésének ebben a szakaszában még igen forró volt, és a közeli Nap is hatalmas mennyiségű hővel árasztotta el. A víz tehát nem cseppfolyós, hanem légnemű állapotban vette körül a Földet. Az ó-atmoszférának a vízgőz volt a főalkotórésze. A víz kémiaiilag igen állandó vegyület. Magas hőmérsékleten azonban a H₂O molekulák egy kis része mégis felbomlik hidrogénre és oxigénre. Ezt a folyamatot úgy képzeljük el, hogy a magas hőmérséklet miatt a vízmolekulák olyan sebes mozgásban vannak, hogy mikor egymásba ütköznek, szétesnek oxigénre és hidrogénre. Viszont az így felszabadult hidrogén és oxigén atomok, ha egymás ható körzetébe jutnak, újra egyesülnek vízzé.

Tehát magas hőmérsékleten a víz-molekulák egy része állandóan részeire bomlik, másrészt pedig elemeiből folyton újra keletkezik. Ha azonban a szétetés nagyobb arányú, mint az egyesülés, akkor olyan egyensúly alakul ki, amelyben a vízgőz egy része állandóan hidrogén és oxigén alakjában van jelen. 2000 fok hőmérsékleten, az uralkodó nyomástól függően, a víz-molekuláknak körülbelül egy ezredrésze hasad szét. Ha a vízgőz lehűl, akkor ismét 100 %-ban H_2O molekulából áll. Az ilyen egyesülés föltétele azonban, hogy a vízgőz zárt térben legyen, vagyis hogy az alkotórészek a reakció teréből ne tudjanak eltávozni. A Földnél azonban a meglévő feltételek mellett a hidrogén nem maradt meg az ósatoszférában, hanem — mint a legkönnyebb és leggyorsabban diffundáló gáz — onnan eltávozott. Mikor azután a Föld magjának a lehűlése és a Naptól való távolodása miatt az ósatoszféra vízgőztartalma kicsapódott, az ósocéán a vízgőznek csak 99,9 %-ából keletkezett, 0,1 %-a pedig az eltávozott hidrogén miatt oxigén formájában, nitrogénnal és széndioxiddal keverve visszamaradt a légkörben. Így keletkezhetett a légkör szabad oxigénje. Ez körülbelül 1/1000 része a víztömegnek. Több szabad oxigénje nincs a Földnek de nincs is rá szüksége. A levegőben csak annyi oxigén van, mint amennyit — kötött állapotban — 1 méter vastag kőzetréteg tartalmaz.

Igy keletkezett az életfontosságú légkör. Szükség volt erre a fásasztó levezetésre, hogy fogalmunk legyen azoknak a folyamatoknak a bonyolultságáról, amelyeknek eredményeképpen a Földön lehetséges az élet.

Nézzünk még röviden egy-két példát. Földünk szilárd kérgének ösközetét a bazalt-közetek képezik. Ezeknek kémiai összetétele mindazt tartalmazza, amire az életnek szüksége van. Káliumot, nátront, meszet, magnéziumot, agyagot, mangánt, klórt, kén, jódot, fluórt és az olyannyira fontos foszfátokat. Mert foszfor nélkül nincs fe-

hérsé és fehérje nélkül nincs élet. A Föld belső magja tudvalevően vasból van. Nem lehetne-e más fém, például ólomból? Nos, a vas az egyetlen nehéz fém, amely nem mérgező, sőt ellenkezőleg, az élethez ugyancsak nélkülözhetetlen. Minden csepp vérben, minden zöld leveleiben van vas, és nélküle élet ugyancsak nem gondolható el. Amellett nehéz fémről kell a magrának állania, mert különben nem volna meg a kellő tömege és vonzóereje nem lenne elég a légkör legkönnyebb molekuláinak, a vízmolekuláknak a visszatartására, amelyek szétszóródnának a világűrben.

A termőföld legfontosabb anyaga az agyag. Az agyagok pedig megvan az a legnagyobb mértékben rejtélyes tulajdonsága, hogy magához tudja kapcsolni — könnyen oldhatóságuk ellenére — az ösközetből lehasadt bázisokat és sókat, illetve ezeknek egy részét. Ezt nevezik adsorptiónak. Az agyag emellett mintegy válogat ezek között a bázisok között. (Szelektív adsorptio.) Mert az élet szempontjából legfontosabb bázisokat fogja legerősebben, elsősorban a káliumot. „Ez egyike az élettel kapcsolatos sok csodának, amelyekkel lépten-nyomon találkozunk” — mondja Holl az idézett művében. „Mintha az agyag tudná, mily nagy szüksége van a növénynek a káliumra és mintha tudná, hogy a méz egy részét nem szabad visszatartania, mert a tengerben a kagylóknak, a csigáknak, és koralloknak szükségük van a mézre házuk felépítésénél. Az agyagnak eme tulajdonsága nélkül életünk lehetetlen volna, mert a tápanyagok egykettőre kimosódnának a szárazföldről.”

Ismételjük: ilyen példák felsorolásával köteteket lehetne megtölteni. De már ebből a néhány kiragadott példából is megállapítható, hogy az életfeltételek létrejötte nem lehet véletlen műve. És mennél bonyolultabbak azok a folyamatok, amelyek az életlehetőségek előfeltételeit kialakítják, annál határozottabban utalnak a természetben mindenhol jelenlévő és mindenhol

ható teleológiára. Schütz Antal írja a Bölcsélet elemeiben: „A természeti célosságban mindenesetre van titokzatosság. A cél mindig a folyamat végén valósul; mikép hathat tehát már a folyamat elején? Hol és hogyan van a célgondolat a megvalósulás előtt? Hogyan van a búzaszemben a kalász? Ez a nehézség arra utal, hogy a természeti történések egy célkitűző abszolút szellem irányítása alatt állnak.”

A fenti példákkal kapcsolatban azonban el szokott hangzani egy ellenvetés, különösen olyanok részéről, akik a természettudományokban kevésbé tájékozottak. Ez az ellenvetés a következő: Ha a Földnek nem lenne káliumja, foszfora, stb. az élet másképpen fejlődött volna. Ha a világ másképpen lenne berendezve, az élőlények más feltételekhez „alkalmazkodtak” volna. Ez a felfogás azonban teljesen tarthatatlan. Ha ezeknek az anyagoknak bármelyike hiányzik, élet nem lehetséges. Az életfeltételek nagyon szűk határok közé vannak szorítva. Ha pedig feltételezzük azt, hogy élet fennállhat a Földön megismert anyagoktól és formáktól lényegesen eltérő módokon is, elszakadunk a valóságtól és minden alapot nélkülöző, üres képzelgésekbe merülünk el.

A fizika és a csillagászat kétséget kizáróan megállapították, hogy az egész világegyetem anyagát ugyanazok az elemek alkotják, amelyeket a Földön megismertünk. A legtávolabbi csillagrendszerekben és ködfoltokban sem fedezett fel az asztrofizika egyetlen olyan

anyagot sem, amely nem a Mendelejev-féle periódikus rendszer 92 elemének valamilyen kombinációjából állana. Ha pedig az élettelen anyag ezt a nagyszabású egységet mutatja, rákényszerülünk arra a következtetésre, hogy az élő anyag ugyanilyen egységességnek kell uralkodnia. „Az összes elgondolható világok legjobbján élünk” — ismétli meg Leibniz tételét Holl professzor a huszadik század csillagászatának nevében, és felveti a kérdést: „A Föld felépítésének, víz- és légkörének és a bolygók mechanikájának cél- és értelemszerűségébe vetett bepillantások egy kérdéshez vezetnek: Hogyan keletkezett ez a csodálatosan harmónikus mű? Ki számította és rendezte be így mindezt? Nem kell-e mögötte egy rendszernek, egy szándéknak, egy teremő akafatnak rejtenie? Vagy el lehet-e józan ésszel képzelni, hogy ilyesmi „magától” jöhetett létre egy ősköd kavargása, hullámozása és körforgása következtében?”

Vizsgálódásainak eredményét pedig a következő megállapításokban foglalta össze: „Isten alkotta a világot. Ez a kicsinyke mondat és végtelenül nagyszerű tartalma evezreddekkal régebbi a mi természettudományunknál. És mégis — ahogy bemutattuk, — ez is természettudományos megismerés. Ez az egyetlen időtálló elmélet, amelyet minden korban ellenvetés nélkül elfogadtak a kutatók, — különösen a csillagászok, — míg minden más teóriát idővel megpendít, majd megdönt a tudomány haladása.” O. A.

A LITURGIA ÉS A NÉPNYELV

Amióta Szent Cirill és Method a 9. század közepén először törték át a hagyomány frontját azáltal, hogy a Konstantinápolyból magukkal hozott liturgiát az általuk megtérített szlávok között szláv nyelven végezték, különböző időben és különböző helyeken állandóan jelentkeztek törekvések, amelyek a liturgiát a nép nyelvén akar-

ták végezni. Az Egyháznak sem isteni sem apostoli utasítása nincs a liturgia nyelvére vonatkozólag. Teljes szabadsággal és belátása szerint engedélyezheti bármelyik népnyelv használatát, amint hogy a századok folyamán tett is több engedményt ezen a téren. Másfelől viszont megvatnák a maga alapos érvei és komoly okai, amelyek

miatt ragaszkodik a hagyományokhoz és nem egykönnyen hajlandó engedmények tételére a liturgikus nyelv területén. Az utolsó évtizedeknek egyre inkább terjedő, a liturgikus megújulást sürgető mozgalma újra felszínre hozta a kérdést, és egyre több oldalról jelentkeznek hangok és próbálkozások a hagyományos helyzet megváltoztatására és engedmények kivívására. Az „Orbis Catholicus” folyó évi júniusi száma kitűnő áttekintést nyújt a legújabb időknek ilyen irányú törekvéseiről és a helyzet jelenlegi állásáról.

A legtöbb engedménnyel a németek dicsekedhetnek. A Szentszék által a német egyházmezők számára nem régen jóváhagyott Rituale messzemenően szóhoz juttatja a népyelvet a szentségek kiszolgáltatásánál. A keresztség, a házasság és a betegek szentségének kiszolgáltatásánál. A keresztség, a házasság és a betegek szentségének kiszolgáltatása a szentségek lényegéhez tartozó néhány szó kivételével a népnyelvén történhet, azonfölül a temetés, a delutáni és esti ájtatosságok, a kompletorium és egyes vidékeken a vespérás is egészen németül végezhető.

Franciaország néhány éve szintén messzemenő engedményeket kapott Ritualéjában.

Érthető, ha más országok is hasonló eredményeket és kiváltságokat kívánnak a maguk számára. Az angolok és amerikaiak törekvése két szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt nagyon világosan és őszintén megfogalmazzák az érveket, amelyek a latin nyelv használata mellett és ellene szólnak, másrészt a Németországnak adott engedményeken túlmenőleg a szentmisékben is kívánják a népyelv engedélyezését.

Angliában 1944-ben alakult egy „Liturgikus Társulat”, amely céljául tűzte ki: „Küzdeni az anyanyelv használatáért az Egyház nyilvános imádságaiban, szertartásaiban és a szentségek kiszolgáltatásában, amennyire ezt a katolikus Egyház tanítása megengedi, és legteljesebb engedelmességgel a püspöki rendelkezések iránt... Isten nagyobb

dicőségére és a lelkek üdvösségére... a szent misztériumok mélyebb megértésére és az azokon való gyönyölcsozóbb részvételre.” Az ismert nevű jezsuita Martindale már 1936-ban hasonló kívánságoknak adott hangot a „Catholic Herald” lapjain, amelyek azután utat nyitottak hasonló szellemű megnyilatkozásoknak világiak és egyháziak részéről egyaránt.

Sam. J. Gosling, az említett Liturgikus Társulat azóta elhunyt titkára az ügynek előadásokban és cikkeiben is lelkes szószólója, a mult évben fejtette ki álláspontját, amely a mozgalom hivatalos álláspontjának is tekinthető. Felteszi a kérdést: Miért használja az Egyház a latin nyelvet? Elismeri, hogy az Egyháznak, mint világszervezetnek szüksége van egy, lehetőleg változásoknak már alá nem vetett nyelvre, amelyen tanítását és rendelkezéseit megfogalmazhatja. Ez az egységes nyelv azonban már nem egyetemes nyelve az Egyháznak. A hívek túlnyomó többsége már nem érti. A tant is hosszú idő óta már saját nyelvükön közvetítik a püspökök és egyháziak a hívek felé. Ezt mindenki természetesen tartja és senki sem fél attól, hogy ez a tan tisztaságát, az igazhitiséget veszélyezteti. Mi az akadálya annak, hogy ami megtörtént a tanítás terén, az imádság és szertartások terén is megtörténjék? Senki sem kívánja a latin nyelv teljes kiszorítását. Ha azonban a néptől, amely anyanyelvén kívül más nyelvet nem ért, azt várjuk, hogy szerepét az Egyház imádságos istentiszteletében betöltse, akkor a hivatalos imádságokat arra a nyelvre kell lefordítani, amelyet a nép megért. Az imádság — folytatja Gosling — a katekizmus tanítása szerint Istennel való beszélgetés. A beszélgetésnek pedig lényegéhez tartozik, hogy mindkét fél megértse a nyelvet. Az imádságban Isten is szól hozzánk. Nem kívánja-e tehát a Neki kijáró tisztelt, hogy szavát tőlünk telhetőleg megérteni törekedjünk. Ez a követelés a szentmise bizonyos részeit is érinti.

Gosling véleménye szerint a latin

nyelv mellett felhozott érvek közül sem mindegyik helytálló. Így az sem, hogy a latin nyelv miatt a katolikus a világ bármely katolikus templomában „otthon érzi magát”. Nem a nyelv, hanem az oltár, az azonos külsőségek és cselekmények miatt érzi magát otthon akkor is, ha a miséből egyetlen szót sem hall, ami a csendes szentmisénél általános. Nem áll az sem, hogy mindig a latin volt az Egyház nyelve. A latin — az eredeti görög helyett — azért lett az Egyház nyelve, mert ez volt az érintkezés nyelve: és az Egyház nyelve maradt, mert a politikusok és tudósok nyelve volt. Sokszor hangoztatják azt is, hogy az anyanyelv használata azokban az imádságokban, amelyeket tulajdonképpen a népnek kellene mondania vagy legalább is értenie, az igazhitiséget veszélyeztetheti. Csakhogy senki sem próbálta még bizonyítani, hogy előmozdítja az igazhitiséget, ha a hívek egyáltalán nem értik az imádságokat. Valójában az szolgálja legjobban az igazhitiséget, ha a nép anyanyelvén nyer hitében oktatást.

Az anyanyelv — mondja Gosling — előfeltétele a hívek tevékeny és értelmes részvételének a liturgiában, amit a három utolsó pápa különlegesen is hangsúlyoz. Nehezen képzelhető el ennek megvalósulása, míg a nagy tömegek nyelvi okokból nem tudják követni a liturgiát. A „liturgia” már nevében is a „nép műve”. Hogy újra azzá lehessen, szükséges, hogy a nép a nyelvet megértse. Katolikusok számára világos, hogy ebben a kérdésben egyedül az Apostoli Szentszék illetékes engedmények tételére, azok mértékének és feltételeinek meghatározására. Kívánásokat előterjeszteni azonban minden katolikusnak szabad.

Gosling cikke igen élénk visszhangot keltett. A hozzászólások között azonban egy sem kívánta az egész szentmisét a nép nyelvén, hanem azokat az imádságokat, amelyeket tulajdonképpen a népnek kellene mondania és az előmise tanító részét.

A véleményeket Michael de la Beudoyére foglalta össze és zárta le a

maga állásfoglalásával. A szentmisének a népre vonatkozó részeit, a szentiségeknek a felvevőre vonatkozó részeit és a nem szorosan liturgikus ajtatóságokat kivánja a nép nyelvén végzetetni. Azt írja többek között, hogy a latin nyelv a hívek nagy részének számára kínai. Nem értik a gyónásban kapott és Krisztus nevében feljűk hangzó feloldozás szavait és az erre következő csodásan szép imádságot. Ezeknek pedig igazán van mondanivalójuk az emberek számára. A szentmisét illetően azon a véleményen van, hogy az állandó résznek néhány hangosan mondott részlete annyira ismert, hogy azoknak lefordítása nem látszik szükségesnek. A változó részek azonban, különösen a napi szenthez szóló könyörgés, a szentlecke és evangélium, az introitus és graduale mélyértelmű felhívásai kétségtelenül a néphez szólnak.

P. Martindale ebben a kérdésben tett utolsó nyilatkozatában szintén kívánja a feloldozásnak, az esketésnek „röviden szólva mindannak, ami személyes vonatkozású, ellentétben a közösséggel”, a nép nyelvén való végzését. A szentmisére vonatkozólag azonban ezt írja: „Némileg ingadozom, mert félek, hogy a könyörgések büszke latinját sohasem fog sikerülni egészen tökéletesen lefordítani.”

Az amerikai katolikusokat nem kevésbé foglalkoztatja a kérdés. Általában mértéktartóak: sem a latin nem akarják egészen megszüntetni, sem a Szentatya ítéletének nem akarnak elébe vágni.

Nem marad néma az ellenkező vélemény sem. Az „Orate fratres” című folyóiratban egy szakember a népnyelv használata ellen foglalt állást. Elsősorban az angol Ronald Knox véleményét taglalja, aki szintén a liturgikus nyelv megváltoztatása ellen foglalt állás. (Arról a Knoxról van szó, aki egyike a legjelentősebb angol egyházi íróknak és akinek sikerültebb Szentírás-fordításáról a Vigilia is megemlékezett.)

Knox azt az egyháziak körében meglehetősen elterjedt felfogást képviseli,

hogy a liturgia elsősorban titokzatos idegenszerűségével hat a népre, és egyik legfőbb mozzanata éppen a meg nem értett nyelv. A liturgiának a népre gyakorolt hatását a gyógyszerészár kirakatába tett színes folyadékokkal telt üvegeknek a gyermekekre gyakorolt hatásához hasonlíthatja. Ha a színes folyadékot kiöntjük, vége a varázsnak, családás következik be. Knox attól fél, hogy ugyanígy történik a liturgia szövegeinek lefordításával. A népnyelv használata könnyen nemzeti liturgiához vezetne. Elégedjünk meg azzal — mondja —, hogy a liturgikus szövegeknek jó és pontos fordítását adjuk a nép kezébe.

Arra is figyelmeztet Knox, hogy liturgiánk egyes részei (például az exorcizmusok a keresztelésnél, az In paradisum a temetésnél) könnyen az ellenkező hatást válthatnak ki, ha azokat a mai népnyelvre lefordítva hallanak a hívek. Liturgiánk kialakításába ugyanis annyira belefolyt a régi századok története és azok világképe, hogy az egyszerű fordítás nem volna elégséges az egyes részek érthetővé tételéhez. Hosszas magyarázatokra volna szükség. Mivel pedig az a szövegben belül nem lehetséges, tartalmilag kellene őket átalakítani. Ez pedig, ha figyelembe vesszük a világ különböző nyelveit, szükségképpen eltérésekre vezetne a liturgiában. P. Martindale fent említett cikkében a zsoltárokból hozott példakon mutatja be, hogy milyen keveset jelent a pusztá fordítás.

Legfőképpen azonban azért nem lelkesedik a népnyelvet szorgalmazó mozgalmórt, mert a liturgiában elrejtett kegyelem titkainak kijáró tiszteletét félti tőle. Feltehető azonban a kérdés, van-e ehhez egyáltalában köze a nyelvnek? A hitújítás története bizonyítja, hogy a protestánsok megváltoztatták a liturgia értelmét, jóllehet egyideig még megtartották a latin nyelvet. Viszont, ha a meg nem értett nyelv biztosítja a tiszteletet, miért nem féltik azt azoktól, akik a latin megértik? Igaz, hogy a legfőbb szavak is megkopnak idővel, de megoldható-e az ebből

adódó nehézség azzal, hogy érthető szavak helyébe meg nem értetteket hagyunk meg?

Azzal az érveléssel kapcsolatban, hogy a liturgia szövegeinek minden tekintetben helytálló fordítása szinte lehetetlenek látszik, nyugodtan rámutathatunk arra, hogy a Biblia is a nép nyelvén lett a hívek közkinccse, pedig nem Milton, Dante, Petrarca, Rabelais vagy Montesquieu voltak a fordítói. Luther mesteri fordítása is elzárva maradt a katolikusok elől. A Biblia mégis él, még pedig a hívek nyelvén. A fordítás szépségének, a nyelv tisztaságának csak mellékes jelentősége van, hiszen az Újszövetség elsősorban nem irodalmi emlék. Hasonlóképpen a liturgiánál is alárendelt jelentőségű, milyen a fordítás, bármennyire kívánatos volna is, hogy megőrizze a latin szépségeit.

Arra nem ad választ a beszámoló, hogyan képzelik kielégíteni a híveknek a misztérium után való vágyakozását a népnyelv szószólói a csendes szentmisén. Arról sem szól, hogyan vélik megoldhatónak a kérdést vegyes nyelvű vidékeken. Az elhallgatott kérdések, még inkább azonban a különböző véleménynyilvánítások mutatják, mennyire nem egyszerű a probléma. A megnyilatkozások azonban azt is mutatják, hogy liturgiánk formája és a hívek igényei között szakadék van, amit feltétlenül át kell hidalni. A híveknek joguk van igényeket támasztani az Egyházzal szemben, és joguk van azokhoz a kegyelmi kincsekhez, amelyeket az isteni Főpap nekik szánt. Viszont az is kétségtelen, hogy ezeknek az igényeknek az Egyház iránt való legtehetősebb engedelmséggel és bizalommal kell párosulniok. Nem szabad elfelejteni, hogy az Egyház hosszú évszázadok tapasztalatait teszi mérlegre, amikor ítéleteit kimondja. Viszont bizni kell abban, hogy mint jó édesanya, a valóban jogos és méltányos igényeket nem fogja mostohaként kezelni, és meg fogja adni a lehetőségét annak, hogy a liturgia kincsei minél jobban feltáruuljanak a hívek előtt.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

A 2000-ik év könyvének nevezi a *Revue de la Documentation* a „mikrokártyát”, ezt a legújabb találmányt, amely a mikrofilmmel sokkal olcsóbban, kényelmesebben és használhatóbban oldja meg a könyvgyűjtés és könyvkiadás leegyszerűsítésének feladatát. Míg a mikrofilmet vászonra kell vetíteni ahhoz, hogy a ráfényképezett szöveget elolvashassuk, a mikrokártyához elég egy nagyítókészülék is. Az első mikrokártyák átlátszó anyagból készültek. Nem nagyobbak a szokásos névjegynél és 40 könyvlapot tartalmaznak. Szabad szemmel nézve, egymás mellé és alá sorakozó kicsiny bélyegszerű lenyomatokat látunk rajtuk, amelyek azután az olvasókészülékben tetsző szerint felnagyíthatók. Ma már azonban át nem látszó anyagból is gyártanak mikrokártyát, amelynek mindkét oldala használható. Így egy olyan nagyságú lapon, amilyen a könyvtárak cédulakatalógusai dolgoznak, nem kevesebb, mint 400 könyvoldalt tudnak elhelyezni. Egyes nagy könyvtárak már hozzá is fogtak, hogy katalógusuk cédulái mellé mikrokártya formájában mindjárt odategyék a vonatkozó művet is. S ez még nyilván csak a kezdet, mert a mikrokártya gazdasági, kultúrpolitikai és tudományos szempontból egyaránt korszakalkotó találmánynak ígérkezik.

Amikor az emberiség szaporodása és a közműveltség emelkedése szinte kielégíthetetlen igényeket támaszt a megféle vagy felkutatható nyersanyagok, nem utolsó sorban a papírgyártáshoz szükséges cellulóze iránt, a mikrokártya olyan segítséget nyújt, amilyenél kedvezőbbet el sem gondolhatunk. Annak következtében ugyanis, hogy a mikrokártya feleslegessé teszi a már felhasznált papírfélék tömegesebb tárolását, ezek a papírfélék újból feldolgozhatók, nyersanyaghiány tehát nem állhatja útját a könyv- és

lapkiadás fokozásának. Hivataloknak, vállalatoknak, magánosoknak sem kell évtizedeken át együtt tartaniuk irattárakat, ami rengeteg papírosat foglal le s amelleti férőhelyet és kezelő személyzetet is kíván. Tízezer kötet könyvhöz vagy irathoz átlagos terjedelem mellett kereken 300 méter polc szükséges, ha pedig több sorra törjük meg ezt a hosszúságot, a nagy súly miatt a padlózatot kell megerősíteni. Ugyanez a mennyiség mikrokártyában három métert tesz ki és a súlya sem több 25—30 kilogramnál. Lényeges mozzanat, hogy a mikrokártya nem tesz feleslegessé semmiféle írói, nyomdai vagy terjesztési munkát. A mai foglalkoztatottsághoz viszonyítva nemhogy munkanélküliséget okozna, hanem ellenkezően: a dolgozók újabb ezreinek és tízezeinek biztosít megélhetést. A könyveket épp úgy meg kell írni és ki kell adni, mint ahogy eddig kellett, s ugyanígy meg is fogják vásárolni azokat, miután a mikrokártya soha nem lesz teljes értékű a könyvvel. Tankönyvnek és kézikönyvnek például semmiképp sem alkalmas. Gyakorlatilag úgy kell képzelnünk a dolgot, hogy magánember birtokában a mikrokártya csak kiegészítője a könyvnek. Van mondjuk az otthonomban 500 vagy 1000 kötet könyvem, amelyeket szeretettel és áldozattal gyűjtöttem össze, amelyek szükségletnek és izlésnek megfelelően mindennap látni kívánt meghitt barátaim, s mellettiük akár 10.000 kötet is mikrokártyában, amelyeket fillérékért szereztem be és csak a szükséghez képest, esetenként veszek elő. Leginkább pedig a folyóiratok tekintetében lesz segítségünkre a mikrokártya. A folyóiratok ma rendszerint a könyvnél is fontosabbak, de a modern lakásviszonyok miatt a legnehezebben tarthatók együtt. Amellett nem is győzzük a bennünket érdeklő összes

folyóiratok előfizetését. A jövőben viszont nem lesz különösebb akadály annak, hogy az ember akár száz vagy kétszáz folyóiratot is megrendeljen mikrokártyában. A Revue de la Documentation illusztrálta is cikkét a maga mikrokártyájával. Három kis átlátszó kártyán, amelyeknek 11.5 és 5.5 centiméter a méretük, rajta van a folyóirat egész száma.

Oly sokszor hallottuk és annyira megtanultuk már azt, hogy az Údvözítő rendelése folytán Péter a közsikla, hogy eszünkbe sem jut csodálkozni rajta. Pedig méltán kérdezhetné valaki: miért éppen arra az apostolra hárult az egyház életében a legmagasabb tekintély hivatása, aki Judás után a leggyengébb volt valamennyi között? Ezzel foglalkozik Jean Van Camp abban az érdekes tanulmányában, amelyet a Nouvelle Revue Théologique tett közzé.

Valóban — úgymond —, ha sorra vesszük Lukács, Máté és János evangéliumi beszámolóit, meglephet bennünket az a szinte makacs gondosság, amellyel Péter elsőségének éppen a „logikai képtelenségét” igyekezik mindegyik szembeszökően aláfesteni. Megértő készség, gondolkodási mód és lelki hajlam emberileg őt minősítette volna a legkevésbé erre, főleg ha figyelembe vesszük magatartását is Jézus szenvedése idején. És mégis, ahogy Lukács feljegyezte, Jézus amikor előre megmondta Péter megfutamodását, ugyanakkor kinyilvánította egyházfői szerepét is.

A megoldást — fejti ki Van Camp — éppen Péter viselkedése és változása tartalmazza. A Mester háromszoros megtagadásában napvilágra került Simon minden selejtessége és tipikusan öszövétségi embersége: beleragadva a földiességbe nem értette meg az ég útjait és cselekedetével csak annak a hagyománynak engedelmességet, amelyet átítatott a messianizmus héber felfogása. Amint azonban összetörte őt a lelkiismeretfurdalás szörnyű terhe,

megtisztult egész enjében és újjászületett a fájdalomban. Elégvén benne minden salak, végül is rádöbben Jézus küldetésének jelentőségére és most már teljes tudatossággal kész volt magára vállalni azt a legfőbb tisztiséget, amelyet Isten tartott fenn számára. Az tehát, hogy átalakult, kiforrott és megérett egész lényében, éppen hibás magatartásával függ össze. Most már annyira telitódott szeretettel s annyira keresztény, hogy érdemes az Úr, bizalmára, aki a saját feladatát, a „juhok legeltetését” adja át neki. S Péter jól tudja, hogy ez nem a kiválóságnak, valami különleges tökéletességnek járó jog önála, aki Mesterét megtagadta, hanem csak a hatalom egyszerű átruházása. Amellett pedig bevezető a szenvedésekhez, mert hiszen ha kiváltság is Krisztust képviselni a földön, ez a kiváltság csak fájdalommal lehet. „Távol attól, hogy a közönséges emberi feltételektől való szabadulás biztosítéka lenne, az evangéliumi tekintély úgy lép elő a keresztény lélekben, mint a szenvedés bizonyossága, mint a magunk számára meghalásnak kiváltképeni alkalmak, miután a keresztény pásztorinak kötelessége, hogy életét adja juhaiért.” „Aki ebben a megvilágításban olvassa el Péter levelét, az lépten-nyomon figyelmes lesz ennek a személyes történetnek idézésére, az alázatosság hangjára, amelynek őszintesége felől nem lehet kétségünk, arra, hogy Péter milyen meghatódott tudattal bír a krisztusi megváltás termékenységéről, aminek első részese volt, s végül, hogy mekkora tisztelettel viseltetik az élő kövek iránt, amelyek, miként ő, nélkülözhetetlenek ahhoz az épülethez, amelynek ő az alapköve.”

A „logikai képtelenségben” tehát az emberi bölcseséget túlhaladó tanítás bontakozik ki. Péter az evangéliumi üzenet ellentmondásos és titokzatos oldalának megvalósulását jelképezi. Elvetését annak a különösen veszedelmes messianizmusnak, amely egy tisztán földi uralom megszervezését várta.

„Erasmus, Tyndale és More“ a címe annak a könyvnek, amelyről a bírálók megállapítják: ez az első mű, amely valóban evangéliumi szellemben, vagyis az emberinek mély megértésével és az elfogultság merevségei nélkül tárgyalja az angol reformáció történetét. Szerzője katolikus, W. E. Campbell, a nagy történetíró Gasquet bíboros tanítványa, aki mindvégig szem előtt tartja Morusnak Tyndale-ről mondott szavait: „Gyűlölöm a tévedéseit, de nem a személyét, és szeretném pozdorjává zúzni az előbbieket, hogy megmentsem az utóbbit.”

A válságos és zavaros kor három alapvetően különböző szereplőjét rajzolja meg Campbell. Morus Tamás, a szent vértanú — csupa szív és szeretet, a humanista Erasmus — csupa agy és tudomány —, Tyndale, az aposztata hitújító — csupa epe és tiltakozás. Mind a hárman megegyeznek azonban abban, hogy őszintén keresik Isten országának megközelítését a földön, noha merőben másként látják a hozzá vezető utat. Morus ebben a könyvben is úgy jelenik meg előttünk, mint a katolikus államférfiu ragyogó példája, akit Chesterton méltán nevezett az egész angol történet legkimagaslóbb alakjának. Sokkal érdekesebb és újszerűbb így Erasmus portréja, amelynek megfestéséhez Campbell ügyesen felhasználta mindazt, amit Morus Erasmusról és amit Erasmus Morusról mondott. Ők ketten ugyanis szoros barátságban álltak egymással, amelynek csak Morus halála vetett véget. Rá egy évre, 1536-ban Erasmus is meghalt.

Erasmus talányos és sokat vitatott egyéniségét boncolva Campbell arra a megállapításra jut, hogy senki más nem próbálta oly céltudatosan beágyazni a kezdetben teljesen pogány humanizmust a katolikus gondolat nagy folyamába. Fiatal korában Erasmus állandó, szinte baráti összeköttetésben volt Lutherrel, de legelkeseredettebb ellenlábasa lett, míhelyt rájött arra, hogy Luther az általa követelt reformot nem az egyházon belül, ha-

nem az egyház fejével ellentétben kívánja végrehajtani. S kiszámíthatatlan az a befolyás — mondja Campbell —, amelyet Erasmus ezzel a határozott magatartásával a renaissance egész értelmiségi világára gyakorolt, mert ez az értelmiség, amely nem ismert nála nagyobb tekintélyt, követte őt a fordulásban is. Magára Erasmusra 1509. évi római tartózkodása volt döntő hatással. Ettől fogva rendíthetetlen odaadást tanúsít a katolikus egyház egy-sége iránt. Szembekerült így Erasmus is Tyndale-lel, akivel Morus már eleitől fogva heves irodalmi csatákat vívott. Ez az angol reformátor, akiről mi semmit, vagy nagyon keveset hallhattunk, velük egyidőben fejezte be pályafutását: 1536-ban Hollandiában mint eretneket megégették. Tyndale egyik legnagyobb érdeme, hogy lefordította anyanyelvére a Bibliát. Az ő szándékainak tisztaságát is fenntartás nélkül elismeri Campbell, mint ahogy kiemeli hatalmas képességeit is.

*

Mikor mutatták be Amerika földjén az első szentmisét? Hosszú ideje fáradoztak a tudósok ennek a kérdésnek megoldásán, amely az egyháztörténet és az Új Világ története szempontjából is amnyira jelentős. A kutatásoknak legutóbb külön időszerűséget is adott Columbus Kristóf születésének ötödik centenáriuma, amelyhez az idén, 1951-ben érkezünk el.

Hála a szívós munkának, ma már bizonyosnak tekinthetjük, hogy ezt az első szentmisét 1494 január 6-án, Vízkereszt ünnepén tartotta Fra Bernardo Boyl apostoli vikárius La Isabela városában, amelynek alapját kevéssel előtte vetette meg Columbus, Isola Espanola, a későbbi Santo Domingo északi partján. Ezt fogadta el Emilio Rodriguez Demorizi is „La Isabela, Apuntes y documentos” c. könyvében, amelyet 1945-ben írt, s ugyanerre az álláspontra helyezkedik Gustavo Adolfo Mejia is a „Historia de Santo Domingo” harma-

dik kötetében, amelyet 1950-ben tettek közzé.

Ennek az első szentmisének idején Columbus már a második útját járta az Új Világban. A nagy felfedezés ugyanis 1492-ben történt s közben Columbus, hogy beszámoljon róla, Spanyolországba is visszatért. Általános vélemény, hogy az első úton semmiféle pap sem kísérte Colum bust, s így nem is volt, aki misézhetett volna. Sem Columbus naplójában, sem a krónikások elbeszéléseiben nem esik szó miséről, már pedig nem tehető fel, hogy hallgattak volna róla. A hajónapló sem említi misét, s az első úttal kapcsolatban nem tesznek említést arról a felfedezés történetének forrásai: Ferdinando Colombo, Las Casas, Oviedo, Pedro Martyr de Angleria és Bernaldoz sem. Az egyik ellentétes írásmű, egy 1648-ban kelt levél, amely miséről tud Guaniniban, a Columbus által felfedezett első amerikai ponton, már régen, hitelét veszítette, miután egyéb állításai is sorra valótannak bizonyultak. Komolyabban vették Holzapiel könyvét, amelyben az áll, hogy már első útja alkalmából egy pap is volt Columbus hajóján. Hogy azonban honnan vette ezt, arról Holzapiel sem szól.

Másrészt voltak feltevések, hogy az első mise színhelyét az Antillák valamelyik kis szigetén kell keresni, amelyeket Columbus már a második úton fedezett fel. A tényleges adatok azonban nemcsak nem erősítették meg ezt, hanem ellenkezőleg: kiemelték, hogy Columbus ezeken a szigeteken csak a legszükségesebb időt töltötte, amennyi alatt élelmiszer- és vízkészletét kielégíthette. Végleg elvetette a kutató elemzés azt a lehetőséget is, hogy a Karácsony-erődben lett volna az első mise, amely ugyancsak az Isola Espanolának északnyugati partján feküdt. Tény, hogy Columbus Spanyolországból visszatérése előtt felkereste ezt a helyet, de az is tény, hogy azt romokban és lakóit holtan találta.

Történeti igazság jelleget így egye-

dül annak a feljegyzésnek lehet tulajdonítani, amelyet Pedro Martyr de Angleria „Decadas de Nuevo Mundo” c. forrásműve tartalmaz. Ezt ismerte el valónak már régen Washington Irving és Menendez y Pelayo s az ő álláspontjukat osztják a legkiválóbb haiti történészek is. „Ő maga (a tengeragy) — írja Martyr — választotta ki közvetlen a kikötő mellett a helyet, ahol várost építsen, s már néhány nap alatt, ahogy az idő engedte, házakat és egy kápolnát emeltek s azon a napon, mikor Három Királyok ünnepét üljük, felzendült a szentmise a mi szertartásunk szerint, tizenhárom pap segédletével.”

Columbus, mint mondtuk, már első útján felfedezte ezt a szigetet, amelyet Andaluza földjéhez való hasonlósága miatt keresztelt el Espanolának. Ezt a szigetet szánta ő operációs központnak, ahonnan kiindulva Spanyolország részére megszerezheti Amerikát. Második útján is idesietett tehát s egyik közbeni állomáson sem töltött az éppen szükségesnél hosszabb időt. Megérkezve pedig személyesen gondoskodott arról, hogy a szentmisét méltó környezetben és módon mutassák be, tudatában annak és érzékeltetve azt, hogy most veszi birtokba az eucharisztikus Krisztus a nyugati Indiákat.

*

Július 14-én Los Angelesben meghalt Arnold Schönberg zeneszerző, akit az „atonális muzsika atyjának” neveztek el. Két évi betegség után, 76 éves korában érte a halál. Schönberg Bécsben született. Előbb itt, majd Amsterdamban és Berlinben tanított. Az európai vihar elől 1938-ban Amerikába költözött s 1949-ig a kaliforniai egyetem zeneprofesszora volt.

M. Gliński megállapítja róla, hogy egyike volt a legereditebb zenei szellemeknek, akiket a modern időkben ismerünk. Már első művei, amelyek még a hagyományos stílusban készültek, így a „Mégdicsőült éjszaka” (1899), a „Pelleas és Melisande”

(1903) és a „Gurrenlieder“ (1910) fel-tűnést keltettek, de még nem jósoltak végleges sikert. Hírét a „tizenkét hang elmélete“ és 1908-tól kezdve ebben a tizenkéthangú stílusban írt új szerze-ményei alapozták meg, amelyek a zenei életben olyan helyet biztosítottak számára, mint amelyet az angol parlamentben az ellenzék vezére tölt be. Művei nem tudtak kijutni tanítványai és követői szűk köréből, de neve ismertté vált az egész világon, és pedig a forradalmi és anarchikus eszmék és a minden hagyomány felforgatását cél-zó törekvések jelentésének. Sem akkor, sem azóta nem sikerült azonban tisztázni azt, hogy miként és mi ok-ból fordított hátat Schönberg a hagyománnyal szembe, amelyet egyik bírálója „mefisztói tagadásnak“ minősített.

Glinski feleleveníti Schönbergnek egy kevésbé ismert cikkét, amelyet 1918-ban írt, de csak 1925-ben hozott nyilvánosságra. A rövid írásmű első fejezete „művészi hitvallás“, amely ekként kezdődik: „A legfőbb feladat zenei téren az, hogy a német zene számára főuralmat biztosítsunk az egész világon.“ Hosszú és a zenei kultúra legkülönbözőbb vonatkozásait fel-ölelő program következik utána, meg-felelően annak, hogy Schönberg ezt a cikkét egy „Irányvonalak művészeti hi-vatal számára“ című kiadványnak ké-szítette. Minden szava csak úgy izzik a német nacionalista szenvedélyétől, aki attól fél, hogy a háborús vereség kö-vetkezményeként Németország elve-szitheti zenei hegemóniáját is. Zenei „forradalomról“, tizenkéthangúságról, a hagyomány elleni küzdelemről egyetlen szó sem esik ebben a cikkben, noha már évekkel előtte keresztülment Schönberg azon a művészi forradal-mán, amely a legmesszibb szélsősé-gek felé vitte.

Érdekes, hogy még Schönberg legne-vesebb híve és tanítványa, Egon Wellesz, aki az első monográfiát írta róla, sem tudott válaszolni arra a sok titokzatosságra, ami mesterét körülvette. De nem igazodunk el akkor

sem — mondja Glinski —, ha ma-gának Schönbergnek híres „Összhang-zattanát“ tanulmányozzuk, amelyben saját szerzeményeivel is bőven foglal-kozik, vagy a barátával folytatott le-vezelését tekintjük át. Igazi kincsestá-rai ezek az új eszméknek és a leg-eredetibb fogalmaknak, de lehetetlen felfedeznünk bármiféle vezető gondol-latot, amely szilárd és megtapintható vázúl szolgálna a logikai és esztétikai konstrukciókhoz. Amikor 1909 folya-mán a bécsi hangversenyteremben egyik botrány a másikat érte körülötte, Schönberg ekként próbálta megmagya-rázni a nagy stílus-ellentétet a közön-ségnek: „Úgy hiszem, sikerült meg-közelítenem azt a formai és emocioná-lis eszményt, amely már hosszú évek óta ott lebeg elmémben... Tisztában vagyok azzal, hogy megdöntöttem a hagyományos esztétika alapjait... Kö-vettem belső impulzusaimat, amelyek fölébekerekedtek egész neveltségemnek, és ki fogok tartani a természetes fej-lődés mellett.“ Viszont mint pedagó-gus — s ez megint csak következet-lenség — Schönberg mindenekelőtt a múlt nagy mestereinek tanulmányozá-sát ajánlotta tanítványainak s való-sággal imádta a hagyományos zene mesterműveit. Mi több, életének utolsó szakában mintha vissza is akart volna fordulni. Egyik utolsó nyilatkozata ez volt: „A sors engem nehéz útra kül-dött. De mindig megvolt bennem a vágy, hogy megtaláljam az összekötő kapcsot a régi stílussal. Időnként en-gedek is neki és tonális zenét írok.“

Glinski éles elemzés után valószí-nűnek tartja, hogy Schönberg a XVII. század szerzőinek tanulmányozásából merített ösztönzést az akusztikai tör-vények alól kivont zenére. Akkor mon-dotta ki tételként: „Nincs technika ins-piráció nélkül, csak inspiráció van, amely alakítja és megszabja a tech-nikát.“ Schönberg akkor különböző skálákat szerkesztett, majd felkapta a tizenkét hang eszméjét, amely nem volt egészen új valami a zenében, hiszen már Mozart is kísérletezett vele. El-méletileg pedig Schönberg kortársa,

Josef Maria Hauer már előtte kifejtette több írásában, hogy az oktáva valamennyi hangját abszolút autonómia illeti meg. Glinski úgy véli, hogy a disszonancia relativ voltának gondolata érett Schönbergben odáig, hogy előtte a hagyományos forma valamennyi fogalma és szkémája relativvá vált. Ennek adott azután kifejezést egyre problematikusabb szerzeményeiben is.

Van Schönbergnek egy magyarázója, Wiesengrund, aki arról akar meggyőzni, hogy Schönberg a maga radikalizmusát tiltakozásnak szánta „a társadalom ellen, ennek materializmusa, szociális közömbössége és türelmetlensége ellen.” Schönberg egyik legújabb kutatója pedig, Roman Vlad, azt írta a legutóbb, hogy „az az abszurditás, amelybe ez a zene torkollik, egy abszurd világ jelképévé mélyül.” Téves nézetek — állítja Glinski —, de éppen téves voltukban jellemzik korunkat és így magukban is analitikus vizsgálatot érdemelnének.

*

800 évvel ezelőtt jelent meg a keresztény műveltség területén az első orvosi tankönyv, a „Flos medicinae Salerni” (A salernói gyógytudomány virága) vagy „Regimen sanitatis salernitanum” (Az egészséggondozás salernói rendszere). Külsőjét tekintve költői mű, amely eredetileg 363 versben foglalta össze az egészségápolás szabályait. Így azután könnyen és pontosan emlékezetbe is lehetett vésni mindazt, aminek ismeretét a középkor leghíresebb orvosi iskolája szükségesnek ítélte. Az első fogalmazás később újabb versekkel bővült és csakhamar megindult a magyarázók és jegyzetzők munkája is. Az első kommentárt Arnoldo da Villanova írta hozzá. A mai napig a „Flos” kereken 300 kiadást ért és alig van európai nyelv, amelyre le ne fordították volna.

Mi volt az oka és előzménye a mű megjelenésének? Cipriano Marenti színes háttérrel fest mögéje. A XI. század derekán történt, hogy

egy nagyműveltségű orvos, Afrikai Konstantin, Karthagóból Salernóba menekült s megkezdte ott az arab orvostudomány terjesztését. Ali Ibn al Abass könyvén kívül ő fordította le latinra és tette ismertté a görög Hipokratés két könyvét is. Tanítványai, Attus és Afflatus sikeresen folytatták a munkát. A század végén a salernói orvosi iskola már mindenütt vitán felüli tekintélynek örvendett. Aki itt szerzett oklevelet, bárhol a világon gyakorolhatta az orvosi hivatást. Jeles szemorvosaival megkezdődött már a szakosodás is. Ugyanakkor az iskola fokozatosan laikus jelleget öltött. Miután a Szentzék megtiltotta a szerzeteseknek, hogy kolostorukon kívül is gyógyítsanak, a salernói iskola növendékei között túlsúlyba kerültek a világiak.

Ekkor már javában folytak a kereszties hadjáratok s az orvosi iskola hírneve magyarázza, hogy a Szentföldről sebesültekkel és betegekkel visszatérő hajók első útjukat mind erre felé vették. Az iskola szívesen fogadta őket, már csak azért is, mert változatos és tanulságos anyaghoz jutott. A gyógyultak rendszerint arra kérték az orvosokat, lássák el őket tanácsokkal arra vonatkozóan, hogy mi módon maradhatnak egészségesek. A második kereszties hadjárat végén egy súlyosan sebesült, előkelő harcost tettek partra Salernóban: Róbertet, akit a feljegyzések „Anglorum rex”-nek mondanak. Róbert valójában nem volt király, csupán igényt támasztott az angol trónra, mint Hódító Vilmos utódjának, az elhunyt II. Vilmos királynak öccse. Amikor felépült, ő is további utasításokat kért kezelőitől. Annyi sürgetés után ekkor határozták el végre az orvosi testület tagjai, hogy írásba foglalják a fontosabb tudnivalókat s ennek lett eredménye 1151-ben a „Flos medicinae Salerni.”

*

Ma már magától értetődő dolog, hogy a fiatalkorúak büntetési rendszerének nem a megtorlás, hanem a ne-

velés és megmentés gondolatán kell nyugodnia. Annál különösebb, hogy ezt az igazságot az emberiség nem is olyan régen ismerte fel. Hogy kiknek az érdeméből, arra vonatkozóan sok nevet hallhattunk. Nem hisszük azonban, hogy köztük lett volna XI. Kelemen pápáé, pedig róla állapítja meg Luis Montemurro a Sургam c. folyóiratban, hogy ő volt az új irányzat első igazi szószólója és a konkrét reformok első kezdeményezője.

A pápa, családi nevén Giovanni Francesco Albani, arra lett figyelmes, hogy a börtön semmitsem javít a fiatalok bűnözőkén. Szorgosabb tájékozódás után arra is rájött, hogy a gyermekeket és a fiatalokúakat legtöbbször a saját szerencsétlen környezetük viszi a bűnbe. Szell magyarázatot nyert az első tapasztalás is, mert hiszen kézenfekvő, hogy azok a fiatalok, akiknek lelkiismeretét az eredeti környezet már előbb megrontotta, utána csak tovább romolhatnak, ha a felnőtt bűnözőkkel együtt kell tölteniök a büntetésüket. Ez volt az előzménye annak, hogy XI. Kelemen 1703-ban külön épületet jelölt ki a fiatalokú bűnözők fogvatartására s ugyanakkor elrendelte, hogy inkább pedagógiai, mint büntető eszközökkel kezdjék meg lelki-szellemi átalakításukat. Így jött létre Rómában a fiatalokúak újjánevelésének első intézete, amelynek legfőbb feladatát a pápa abban jelölte meg, hogy a kezdeti káros befolyások visszaszorításával ültesse be növendékei szívébe a keresztény erkölcs szeretetteljes és emberi elveit. Kézimunka, tanulás, fegyvelm és gondozás — ezek voltak már XI. Kelemen előírásai, ugyanazok az eszközök, amelyekkel a legmodernebb javító-nevelő intézetek is dolgoznak napjainkban.

*

Az öntöző gazdálkodás legolcsóbb formája a mesterséges eső. Erre a következtetésre jutott Lomb Marcel a Magyar Technika 1949. februári számában, miután behatóan ismertette Irving Langmuir és

Vincent Schaefer valóban „szenzációs” kísérleteit. Miként Lomb kiszámította, minden köbméter víz után átlag 4 kilogramm terméstöbbletet várhatunk, egy köbméter víz pedig mesterséges eső útján mindössze egy fillérbe kerül. Ez az öntözés tehát annyira kedvező, hogy az államnak még akkor is kifizetné magát, ha az egész eső-szolgálat az állami költségvetés terhére menne. Kissé ábrándosnak tűnt fel ez akkor előttünk, annál inkább, mert maga Lomb Marcel is rámutatott több komoly nehézségre. Azóta azonban újabb kutatások és kísérletek történtek, amelyek nyomán a kérdést tudományos szempontból teljesen megoldottnak tekinthetjük.

Első hallásra furcsának találhatjuk, hogy Irving Langmuir, aki a mesterséges eső elméletét megszerkesztette, nem meteorológus, hanem a vegytan professzora. Ha azonban tudjuk, hogy az anyag elemi részeinek vizsgálatánál a kémia és a fizika már egybeesik, akkor nem csodálkozunk azon, hogy Langmuir egyik napról a másikra a légkör fizikájának is szakembere lett. A végtelen kicsiny és a végtelen nagy mennyiségek ellentétére vonatkozó felfedezéseiért egyébként már 1932-ben a Nobel-díjat kapta meg.

A ma 69 éves tudós a második világháború idején azokat a parányi vízcseppeket kezdte tanulmányozni, amelyek a nagy magasságban lebegő és alacsony hőmérsékletű felhőkben találhatóak. Ezek ugyanis veszedelmet jelentettek a repülőgépre, ha jégzsemcsékké sűrűsödve ráakódtak annak szárnyaira. Közben azonban Langmuirnak sürgősebb feladatai akadtak és csak a háború befejezése után folytathatta ezirányú munkáját. Megállapította, hogy a szobanforgó vízcseppek a 3000—6000 méter magasságban nem fagynak meg 0 fokon, hanem túlhűtött állapotban maradnak. Ez azonban labilis állapot. Elegendő egy rázkódtatás, egyetlen jégkristály hozzáütődése a túlhűtött vízcseppehez, hogy ez teljes egészében egyszerre megfagyjon és gyorsuló körben megindítsa a

szomszédos vízcseppek fagyását is. Pelyhek képződnek belőlük, amelyek hó vagy eső alakjában hullanak le, aszerint, hogy elolvadnak-e vagy sem a közbeneső levegőrétegekben. Ennek a megállapításnak nyomán támadt Langmuirnak az a gondolata, hogy jégkristályok bedobásával az olyan felhőket, amelyek túlhűtött vízcseppeket tartalmaznak, mesterségesen is lecsapódásra lehet készíteni. Számításai szerint egyetlen befolyásolás is kedvező esetben többszáz négyzetkilométerre kiterjedő havazást vagy esőzést indíthat meg, de átlagos esetben is feltehető 1—10 négyzetkilométer, ami 150—1500 holdnak felel meg.

Hosszas laboratóriumi kísérletek után amelyeket Langmuir asszisztensével, Vincent Schaeferrel együtt végzett, 1946 novemberében szállt fel először repülőgépen Schaefer egy megfelelőnek ítélt 6 kilométer hosszú felhőbe s ott két és fél kilogramm szárazjeget szórt el. A hatás ijesztő volt. A felhő vonaglani kezdett, mintha kínoznák. Fehér habok terjedtek el a felületén. Öt perc alatt az egész felhő eltűnt, helyette finom hóréteg képződött, ez azonban nem ért földet, mert esés közben elpárolgott. Az elképzelés tehát helyesnek bizonyult, a kapott hőmennyiség azonban nem volt elegendő. A további kísérletezések során már nagy eredményeket értek el. Így egy alkalommal Shenectady fölött akkora hóvihart támasztottak, hogy az utcai közlekedés is megállt. Végül is azonban meg kellett állapítani, hogy a szárazjég nem megbízható és nem is a legalkalmasabb eszköz. Kiderült ugyanis, hogy a szá-

razjég csak addig hat a felhőre, amíg keresztülesik rajta, és hogy a jég-részecskéknak, amelyeket teremt, nyomban csoportosulniuk kell, különben elpárolognak.

Langmuir ekkor egy másik munkatársának, Bernard Vonnegutnak osztotta ki teendőit, hogy próbáljon olyan szemcsét találni, amely nem esik le mindjárt, hanem kellő időn át lebegésben marad, mikor is jég képződhetik körötte. S Vonnegut meg is oldotta feladatát. Az új szemcse, amelyet előállított, az elektromos hűtéssel kristályosított ezüstjód. Ennél még repülőgépre sincs szükség, mert a földről is be lehet löni a felhőbe. Mint-hogy ezek a kristályok pontosan olyan alakúak, mint a nagy magasságban természetes úton képződött jégkristályok, hasonlíthatatlanul kisebb mennyiség kell belőlük, mint a szárazjégből. Langmuir kiszámította, hogy 80 kilogramm ezüstjóddal a föld egész légkörét meg lehet mozgatni.

Ezért mondhattuk azt, hogy a mesterséges eső tudományos szempontból nem probléma többé. Előidézése azonban gyakorlatilag még kötvé van ahhoz, hogy megfelelő típusú úgynevezett „hideg felhők” álljanak rendelkezésre. Felhőket még nem tud gyártani az ember és ha nincsenek „hideg felhők”, nincs mesterséges eső sem. Az ilyen felhők előfordulásának statisztikai valószínűségétől függ tehát, hogy érdemes-e megszervezni a szolgálatot. A mesterséges eső azonban így is korszakalkotó felfedezés az emberi művelődés történetében.

Mihelics Vid

Feladás szerkesztő és kiadó: Sik Sándor.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

K. M. A tudásnak nem a hit az ellentéte, hanem a tudatlanság. (Hiten itt most természetfölötti hitet értünk, amellyel a kegyelem-megvilágosította értelem igaznak fogadja el a kinyilatkoztató Isten szavát.) Ne felejtjük el azonban, hogy a hit nem a tudás folytatása vagy fokozása, hanem a tudáshoz mérten egészen új jelenség. A tudás természeti ismerőkéességünknek, tapasztaló és gondolkodó képességünknek, valamint a velük megközelíthető ismerettárgyaknak találkozásából származik. A hit viszont a kegyelemmel megvilágított ismerőkéességnek és az isteni kinyilatkoztatás igazságainak találkozásából ered. Tudásbeli bizonyosságunknak alapja a tárgyi nyilvánvalóság, a hitbeli bizonyosság pedig a hozzánk szóló Isten tekintélye. A tudomány tételeit igazaknak tartjuk, mert igaz voltukat emberi értelemmel át lehet látni. A hittel elfogadott tételt ezzel szemben azért valljuk igaznak, mert Isten közölte velünk, és még az esetben is igaznak valljuk, ha a tételnek igazságát természetes eszünkkel nem látjuk át. (A természeti hitnek világában is találkozunk hasonló jelenséggel. Így pl. a fensőbb matematikának vagy az atomfizikának tételeiről nem mondhatjuk, hogy tévesek — csak azért, mert nincs elég képzettségünk vagy éppenséggel nincs is érzékünk e tételek igazságának megpillantásához. Az ilyen fajta tételket mégis igazaknak fogadjuk el a tudósok tekintélye alapján. A hívő szemében a természeti hit bizonyossága összehasonlíthatatlanul kisebb a természetfölötti hitnél, mert az előbbi a tévedékeny tudósok nyilatkozataira támaszkodik, a természetfölötti hit bizonyossága pedig a mindentudó és föltétlenül igazmondó Isten tekintélyére.)

Elméletileg a hit tételei nem ellenkezhetnek a tudás tételeivel, hiszen mindkétféle tételen át Isten teljes igazsága világít felénk. Tudományos tételeink ugyanis csupán akkor igazak, ha általuk legalább megközelítőleg ugyanazt sikerül gondolnunk a dolgokról, amiknek Isten gondolja őket. Gyakorlatilag szembe kerülhet a tudás a hittel, nevezetesen vagy azért, mert tudásunk fogyatékos, vagy azért, mert rosszul értelmeztünk valamely hittételt, vagy azért, mert gőgös akaratunk nem hajlik meg Isten akaratára előtt, a maga útján akar járni és magatartásának igazolása végett arra kényszeríti ismerőkéességünket, hogy téves tételekhez mint igazakhoz ragaszkodjék.

N. K. Arra kell törekednie, hogy gyermekeinek minél több olyan élményt nyújtson, amelyek benne az életérzést fokozzák. Tehát nem passzív örömeiket, ajándékokat, megkiméléseket, hanem ellenkezőleg: abba a helyzetbe kell hozni a gyermeket, hogy ő tudjon adni, ajándékozni, megoldani, elintézni, létrehozni. A gyermek iránt való szeretet nem abban nyilvánul meg, hogy he-

ÚJ ORGONÁK
BUDAPEST. XVI, FÜREDI-U. 41.

építését és minden-
nemű javítást vállal
— Telefon 207—023

Rieger Ottó
ORGONÁGYÁR

lyette dolgozunk, hanem abban a sokkal fárasztóbb, de sokkal eredményesebb munkában, hogy olyan feladatokat gondolunk ki és készítünk elő, amelyeket aztán ő el tud végezni. Ez a legnagyobb jók egyike, amit gyermekünknek adhatunk.

H. I. Világos, hogy az említett formában nem igen megy. De minden nehézség nélkül megteremtheti családjában az egyházi év hangulatát az énekelgetéssel, dúdolással, ha tudatosan és tervszerűen csinálja. Már a csecsemő fűrdetésénél, altatásánál dúdoljon vagy énekelgessen az egyházi évnék megfelelő énekeket. A kicsi is megszokja, a nagyobbacsok pedig már át is élnek és emlékeznek rá, hogy tavaly is hallották már. Velük már a reggeli és esti ima után el is énekelhetünk egy-egy éneket. Az énekrendben meghézzük a következő vasárnapi mise énekeit és a gyermekekkel megtanuljuk. Rendkívül sokat tehetünk ezzel a gyermekek vallásos lelkiéletének kialakítására. És ennyi talán mégsem nehéz!

S. M. Bizonyára Ön is furcsállaná, ha valaki azért, mert a rádióhullámokat csak valamely műszerrel vagy vevőkészülékkel lehet megtapasztalni, igazságként hirdetné: „Rádióhullámok az észlelő műszerektől vagy a vevőkészüléktől függetlenül nincsenek, nem léteznek.” Igaz, az emberi lélek e világon belül mindég csak anyaggal (testtel, idegrendszerrel, aggyal) kapcsolatban jelentkezik, ebből azonban nem következtethetjük, hogy halálunktól kezdve a föltámadásig, vagyis testinktől függetlenül nem lesz lelkünk.

G. H. Mindig számolnia kell az érzelmek irradiációjával, vagyis azzal, hogy kiterjednek mindenre és mindenkire, ami és aki a szeretett (vagy nem szeretett) tárggyal vagy személlyel összefügg. Így könnyen igazságtalanná lesz az ember. Akit nem szeretünk, annak még a ruhája színe vagy szabása, modora, szellemessége, bármely ötlete, indítványa, munkája stb. sem tetszik nekünk. Eleve rossz minden, ami az ő oldaláról jön. Ez pedig nem keresztény beállás az életbe. „Igazság és béke megcsókolják egymást” — mondja a 84. zsoltár.

Sz. T. Ne vegye rossz néven, ha egy régi pedagógiai elvre hívjuk fel a figyelmét: nem az hat a nevelendőre, amit mondok, hanem aki vagyok. Próbálja nagyobb következetességre, önfegyelemre, tudatos törvénytiszteletre, mások szempontjainak tisztelőre nevelni önmagát és meglátja, hogy átvesszik ezt a lelkiéletet gyermekei is.